

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE NÜFUS HAREKETLERİ OLARAK "İÇ GÖÇLER"

İbrahim GÜLER *

Osmanlı toplumunda İnsanlar, hükümetlerin kararları doğrultusunda ve kanunların müsaade ettiği ölçüde, düzeni aksatmamak koşuluyla, Osmanlı Devleti sınırları içindeki topraklarda hareket etme özgürlüğüne sahip bulunuyordu. Tüccarların ticaret maksadıyla yaptıkları dolaşım, insanların sorunlarını hükümete iletmek, işlerini takip etmek veya uğramış oldukları haksızlıkları hükümete şikâyet etmek maksadıyla gerçekleştirdikleri seyahatler; şehirler arasında muhtelif amaçlı gidiş gelişler: tedris için yer değiştirmeler, v. s. bunlar arasında sayılabilir. Bu belirttiklerimiz, düzeni aksatacak, toplumu kargaşaya sürükleyecek davranışlar değildi.

Osmanlı toplumunda nüfusta görülen hareketlilik, değişik şekilde ve alanlarda kendini gösteriyordu. Ancak bu hareketlilik içinde, bazı davranışlar vardı ki bunlar, mevcut düzeni ve toplum yapısını doğrudan olumsuz yönde etkiliyordu. İşte bundan dolayı, Osmanlı kanunları veya yönetimi, nüfustaki bu hareketlilikten bazıları için sınırlamalar ve yasaklamalar getirmiştir. Bu sınırlama ve yasaklamalara rağmen, söz konusu hareketlerin önü alınamamıştır.

Osmanlı toplumunda nüfusta görülen bu hareketlilikleri, günümüzdeki Türk toplumunda görülen bir takım nüfus hareketlerine de benzetebiliriz: a) Aynı idarî birimdeki şehir ve köyler arasındaki gidiş gelişler; b) Bir idarî birimde kurulan pazarlara gidiş gelişler ; c) Bir şehir ve kasaba içindeki işyerleri ve dükkânlara dükkân veya iş sahipleri ile işçilerin gidiş gelişleri; d) İnsanların çift ve çubuğuna bakmak maksadıyla yaptıkları faaliyetler ; e) hükümet merkezine yani Divan-ı hümayun'a gidiş gelişler; g) Ticaret maksadıyla şehirler arasında

* Yrd. Doç. Dr. , Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

tüccarların gidiş gelişleri ; h) Memur tayinleri ve onların görevleri dolayısıyla yer değiştirmeleri ; i) Sürgünler¹; i) Eğitim öğretim amacıyla yapılan yer değiştirmeler; j) Doğanlar ve ölenler²; k) Göçler karşımıza çıkar. Bütün bu saydıklarımız, Osmanlılarda toplumun kapalı bir yapıya sahip olmayıp, şu veya bu nedenlere bağlı olarak sürekli etkileşim ve hareket halinde bulunduğunu gösterir. Gerçekten, gerek ticarî alanlarda, gerekse göç hâdiselerinde ve diğerlerinde ortaya çıkan olaylar, bu etkileşimi açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İfade etmek gerekir ki, araştırmamızın esas konusu, Osmanlı toplumunda zengin bir özellik gösteren nüfus hareketliliğini incelemek değildir. Bu nüfus hareketliliği içinde, Osmanlı Devleti'nde bir takım sosyal, siyasal ve ekonomik şartlardan doğmuş ve ülkenin bir bölgesinden diğerine gerçekleştirilmiş "göçler" dir. Ancak umumî bir anlam ifade eden göçlerin bütünü ele almak değildir. Esas olarak amacımız, dış baskınlar, seferler ve savaşların yarattığı göçler dışındaki, yani bizzat toplumsal yapının ve ekonomik düzenin neden olduğu "iç göçlere" dikkat çekmektir. Böylece, Osmanlı toplumundaki ârızanın temelini kavramaktır.

¹ Osmanlılarda sürgünler konusunda bir çalışma için bk. M. Çagatay Uluçay, «Sürgünler: Yeni ve Yakınçağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürtülenler», *Belleten XV/605* (1951), s. 507-592.

Nüfus hareketleri olarak sürgün politikasına göçebeler de tabii tutulmuş ve bunlar, bu politika gereği, aynı zamanda bir takım fethedilmiş toprakların özellikle Rumeli'nin iskânında kullanılmışlardır. [Bk. Ömer Lütfi Barkan, *Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuasından Ayri Basi, Cilt: XIII, N° 1-4, İstanbul 1954, s. 1-23.]

² Osmanlılarda nüfus hareketliliği olarak doğanlar ve ölenler hakkında düzenli istatistikî bilgiler veren belgelere her dönem için rastlamak mümkün değildir; ilk devirler için nüfustaki hareketlilik konusunda bir takım bilgileri Tapu Tahris Defterleri'nde bulabiliyoruz isek de bu defterler, doğanlar ve ölenlerin istatistikî bilgilerini vermez, fakat insanların mükellefiyetleri yönünden bir kısım kayıtları bünyelerinde tasırlar.

Bu konuda önceki devirlere göre en sağlıklı bilgileri, XIX. yüzyılın başlarında oluşturmaya çalışılmış bazı kayıtlarda bulabiliyoruz: 1254 senesi Rebiülevvel bası ile Zilhicce'nin sonu (2 Mayıs 1838-15 Mart 1839) arasındaki bir kaza birimine ait "doğan ve ölen çocuklar" hakkında tutulan bir defter [Bk. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Kâmil Kepeci, N° 6421*, sene 1254.] buna bir örnek teskil edebilir. Bununla beraber bu defterin de, ölen büyük insanlar hakkında bilgileri ihtiva etmediği görülür; Ayrıca bu yüzyılda ülkenin umumî nüfus sayımlarının yapılması konusunda çabaların sürdürüldüğüne de şahit oluyoruz. [Bu hususta bk. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı (1831)*, Ankara 1943; Fazıla Akbal, «1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus», *Belleten XV/60* (1951), s.617-628.]. Vilâyet sâlnâmeleri nin de vilâyetin nüfusları hakkında istatistikî bilgiler verdiğini [Meslâ bk. *Konya Vilâyet Sâlnâmesi*, sene 1300, s.218-220; *sene1301*, s. 184-186; *sene 1304*, s.119; *sene 1305*, s. 113; *sene 1307*, s. 109; *sene 1310*, s. 284-251; *sene 1312*, s. 232-237, 276-380; *sene 1314*, s. 234-237, 257-367; *sene 1322*, s. 265-266.] burada belirtmeliyiz. Bütün bunlar nüfustaki büyüme ve azalma ile nüfus hareketliliği hakkında bize fikir verirler.

Bununla birlikte, toplumun kendi içinden olmayıp dış etkenlerden doğan diğer göçlerin de, topluma ve iç göçlerin doğmasına çeşitli açılardan nasıl tesir ettiğini de tesbit etmek gerekmiştir. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nde , hukuken birtakım imkânlarla sahip olan toplumdaki bireyler ile devlet düzenini etkileyen, onların yapısında ağır sosyal ve ekonomik sorunlar doğuran bir hususu açıklığa kavuşturmak. Böylece Osmanlı Devleti'nin çöküşündeki sırları çözmek yolunda cüz'î de olsa bir adım daha atmaktır. Bu amaçla, göçlerin niteliğini, Osmanlılarda göç anlayışını, sebeplerini, etkilerini Osmanlı hükümetinin ve devlet adamlarının konu hakkında izlediği siyaseti, göçün insan ve cemiyet üzerindeki tesirlerini irdelemeyi hedeflemiş bulunmaktayız.

Osmanlı tarihçilerinin vazifelerinden birisi, tarihin hafızasında kalmış toplumsal hakikatlerin tespiti çalışmalarını derinleştirmek ve zenginleştirmektir. Osmanlı toplumunda görülen bütün bu göç hâdiselerine bazı yönlerden baktığımızda, günümüzdeki Türk toplumunun yaşadığı göçleri ve bu göçler sonucunda ortaya çıkan sorunları iyi anlamak ve çözüme kavuşturmak için, önemli kolaylıklar sağlanabilir. İşte bu yaklaşımla, Osmanlılarda yaşanan toplumsal bir sorun olan ve birçok alanda tesirleri görülebilen, sosyal bir meseleye, (ileride tekmil ettirilmek koşuluyla) dikkat çekilmek istenmiştir.

Şüphesiz Osmanlı Devleti, tarihe mal olmuştur. Onun çöküşündeki henüz sır halinde bulunan bazı sosyal ve ekonomik nedenleri ortaya çıkarıp, tarihin derinliklerinde kalmış bir devlete hayat da kazandırılmayacaktır. Ancak, bizim bilmediğimiz fakat öğrenmek için çaba sarfedip yaptığımız bu incelemelerle ulaşabildiğimiz hakikatler, beyin jimnastiğimizde yorumlanıp hayatımıza bir anlam ve değer kazandırılacak; günümüzün ekonomik ve sosyal sorunlarının altında boğulmamamızın yollarını keşfetmemiz sağlanacaktır. Zira, insanların çevre şartları ve imkânları değişmekle birlikte, zihni ve fikri fonksiyonları değişmemiştir; geçmişteki insanlar da düşündüler, günümüzdekiler de. Fakat, öncekiler de sonrakiler de hep hayat şartlarını geliştirmek ve zenginleştirmek için beyinlerini kullandılar. O halde, geçmişte yaşamış olmakla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki bireyler de, zihni ve fikri fonksiyonlarını kullanıp hayat şartlarını iyileştirmek yolunda çaba sarf ettiler. Bunu yaparken, toplumundaki yönetici durumda olanlar, görevleri gereği, insanların hayat şartlarını düzenlemek için bazen isabetli kararlar alıp bunları uyguladılar veyahut da olması gerekenleri bilerek veya farkında olmayarak

yapmadılar; bazen, görevliler görevlerini suiistimal ederek toplumsal bunalımlara neden teşkil ettiler; hatta bu sebepten alınan kararların uygulanması da gerçekleştirilememiştir.

20-22 Kasım 1996'da Mersin'de gerçekleştirilen bilimsel bir toplantıda, Osmanlı toplumunun yaşadığı göç hadisesinin sadece belli bir yönüne değinilmişti.³ Bu meseleyi daha geniş bir bakışla ele almak mümkündür.

Söz konusu dönemde "insan hakları evrensel yasaları", bütün dünya devletlerinde yaygın değildi ve bu yasalar, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde sadece Amerika ve Fransa'da ortaya çıkmıştı. Bu bakımdan XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumundaki göçler, "insan hakları yasaları" ile değerlendirilmemelidir. Toplum içinde görülen göçleri, Osmanlı Devleti ve toplum yapısının kendi şartları içinde değerlendirmek yerinde olur; Bunun neticesinde ancak, Osmanlı göçlerinin, çağdaşı olan devletlerdeki göçlerle bir mukayesesi yapılabilmektedir. Buna bağlı olarak da onun, XVIII. yüzyılda çağdaşı olan hükümetler ve cemiyetler karşısında, toplumsal ve hükümet üstünlüğü veya geriliği konusunda bir fikir ortaya konabilir.

XVIII. Yüzyıl Osmanlı Göçlerinin Niteliği:

XVIII. yüzyılda Osmanlı ülkelerinde bir bölgeden bir diğer bölgeye veyahut bir yerleşim biriminden diğerine yoğun bir şekilde göçler oluyordu. Bunlar, devrin hükümetlerinin, belli başlı meseleleri arasında yer alıyordu. Göçlerle ilgili bir başka özellik, göç veren bölgeler ile alan yerlerin farklı olması idi; ancak, bir yerleşim birimi veya bölgesi, hem göç veren hem de göç alan bir yer olabiliyor idi.

XVIII. yüzyılda cereyan eden bütün bu göçlerle ilgili hâdiseler bize göstermektedir ki, Osmanlı Devleti'nde toplum üyeleri, şu veya bu nedenlere bağlı olarak, durgun bir yapıya sahip olamayıp, hareket halindeydiler. Ancak bu hareketlilik içinde, günümüzdeki toplumlarda da benzerleri rastlanılan, bunalım çeşitleri mevcut bulunuyordu.

İnsanların hayatlarının tamamını veya bir parçasını geçici yahut ebedi bir süre için buldukları yer dışında başka bir yerde sürdürmek maksadıyla gerçekleştirdikleri bu göçler, XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Rumeli'deki bir kısım göçler ile Kırım göçleri müstesna, müstemlekeci devletlerin göç ettirme

siyasetinden kaynaklanmıyor, aksine Osmanlı toplumu ve bireylerinin içinde buldukları şartlardan doğuyordu. Dolayısıyla bu göçler, ülke içinde hareket halinde kendini gösteren " iç göçler " di.

Bununla beraber, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Rumeli tarafından Osmanlı sınırlarından içeriye, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da Kırım tarafından Anadolu'ya doğru göçler oluyor, yine Anadolu'ya baskınlar sonucu, bir bölgedeki yerleşim birimlerinde bulunan insanlar, toptan baskın yapan ulusların ülkelerine sürülüp götürülüyorlardı. Bu dönemde, Osmanlı toplumunun yaşadığı bu söylediklerimizden son iki örnek, toplum iradesine bağlı olarak değil, devletlerin güttüğü ikili ilişkilerin doğurduğu bir göç hareketi olarak dikkat çekmektedir.

Osmanlı hükümetinin, bir takım sebepler dolayısıyla, konar-göçer hâlde dolaşan aşiretleri iskân etmek teşebbüsleri de vardı. Hükümetin konar-göçerleri, geçerli sebeplere bağlı olarak iskâna yönlendirmesini, bugünkü göç tasniflerine göre, zorlamaya yönelik bir göç hâdisesi olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu zorlamanın, göçebe aşiretlerin yerleşik ahaliye verdikleri zararlardan kaynaklandığını unutmamak gerekir.

Köylerde ve şehirlerde oturanlar, çevre şartlarının tesirli olduğu kendi arzularına bağlı olan göçlerini gerçekleştirmelerinin dışında, kendilerini göçe zorlayan veya ona teşvik eden, zorlama ve baskılardan kurtuluşun tek çaresinin göç olduğu düşüncesini yaratan, bir dizi şartlara sahip idi.

Şüphesiz bu zorlama veya dolaylı baskılar, toplumun yerini yurdunu terk edip başka yerlere gitmesi için doğrudan kasıtlı yapılmış davranışlar değildi, fakat düzenin ve otoritenin sahip olduğu bunalımın yarattığı boşluklardan istifadeyle, bir kısım tamahkâr insanların toplum bireyleri üzerinde uyguladıkları çıkarıcı davranışlarından doğuyordu. Bununla beraber hükümetlerin, devrin şartlarına göre geliştirdikleri ve uyguladıkları ekonomik politikalarının da, toplumda göçe doğru gelişen bir davranış biçimini doğurduğu meydana gelen hâdiselerden anlaşılmalıdır.

Anadolu ve Rumeli'de düzenlenen seferler, konar-göçerlerin davranışları, Anadolu'nun hemen hemen her köşesine yayılmış eşkıyalıklar, Kırım'a yapılan asker sevkiyatları, ülkedeki asayiş ve güvenliğin bozulmasında etken olmuşlardı. Bu güvensiz ortam, toplum düzenini de olumsuz yönde etkilemiş, Osmanlı toplumundaki bazı askerî ve reâyâ tabir olunan zümreler,

³ Bu çalışma, "toplum ve göç" konusuna tahsis edilmiş bir ulusal kongrede tebliğ olarak sunulmuştur. (Bk. İbrahim Güler, « XVIII. Yüzyılda Osmanlı Cemiyetinde Göçlerin Köy ve Şehir Hayatına Etkisi », II. Ulusal Sosyoloji Kongresi "Toplum ve Göç" (20-22 Kasım , Mersin 1996), Ankara 1997, s. 694-705.

yani memur ve memur olmayanlar arasında çıkmış kanunsuzların, halk aleyhine gelişen ve onun düzenini alt üst eden davranışlarını doğurmuştu.

İşte bu kanunsuzluk içinde bulunanlar, devletin bazı memurları, bunlardan ve devletin arızalanmış sisteminden cesaret alan eşkiyalar, başıboş gezen aşiretler, yerleşik insanları özellikle köylüleri yerlerinden oynatmış, onları yaptıkları zarar verici davranışlarıyla göçe, devletin gücünün daha çok hissedildiği, daha güvenli yaşayabilecekleri yerleri aramaya yöneltmişti.

Gerek köylünün ve şehirlinin belirtilen etkenlerden dolayı yer değiştirme tecrübesi, gerek konar-göçer aşiretlerin bir takım geçerli gerekçelere bağlı olarak hükümet kanalıyla doğal yaşam koşullarından ayırılarak iskân edilmeleri, gerekse başka ülke hükümetlerinin istila ve tehcir siyaseti veyahut insanların yaşadıkları bölgelerin savaş alanı olması örnekleri, Osmanlı toplumundaki göçlerin büyük çoğunluğunun zorlayıcı etkenlerden doğduğunu göstermektedir.

Sosyal tabakalaşma açısından⁴ iç göçleri ele aldığımızda, Osmanlı toplumunda özellikle köyde oturanlar ile cüz'î de olsa şehirlerde oturanların, tüccar olduklarını iddia edenlerin ve konar göçerlerin bu göçleri gerçekleştirdiklerine şahit olunmaktadır. Bu sosyal tabakaların her birini göçe iten etkenlerin çeşitliliği dikkat çekmektedir.

XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda "Göç" Anlayışı:

XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumundaki göçleri, günümüzde yapılan tasnifler gibi, onu harekete geçiren etkenlere (iradî-güdümlü), coğrafi yapıya (iç-dış, kırdan şehire-şehirden şehire-şehirden kıra-kırdan kıra), zamana (mevsimlik-daimî) göre tasnife tâbi tutmak mümkün ise de, bu tasnif anlayışını destekleyecek ve olgunlaştıracak kadar yeterli sayıda örneklerle rastlayamadığımızdan, göç meselesini, yine Osmanlılar'ın kendi anlayış veya tasnif biçimlerine göre değerlendirmek daha doğru olsa gerektir.

Osmanlılar'ın göçü nasıl algıladıklarını, onların bu mesele hakkında çıkardıkları kanunname ve emirnamelerinden anlamak mümkündür. Onlar, bir

⁴ Osmanlı toplumundaki sosyal tabakalaşma hakkında bk. Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, I, İkinci Basım, İstanbul 1979, s.113-130; Bahaeddin Yediyıldız, «Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri (1700-1800)», *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 143-164; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlı Devleti Teskilatı ve Sosyal Yapı*, Genişletilmiş İkinci Basım, Akara 1995, s. 101-118; Ahmet Tabakoglu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Birinci Baskı, İstanbul 1986, s.208-218.

takım nüfus hareketlerini, "göç" kelimesiyle ifade etmemekte ise de, bunları "göç" adıyla tanımladığı hareketlerle birlikte değerlendirmişlerdir. Bunlar, "bulunduğu yeri terk edip işsiz olarak bir başka mahalle gitmek", "gerçek tüccar olmadığı halde ticaret bahanesiyle yerini terk edip bir başka mahalle geçmek", "cemiyet halinde bulunduğu yeri bırakıp bir başka mahalle gitmek" idi.

Görüldüğü üzere bu nüfus hareketleri, göçlerin gelişim safhalarını göstermektedir. Buna göre, bu nüfus hareketlerini de Osmanlılardaki "göç" tasnifi içine katmak gerekir.

Esasen Osmanlılar, "göç" kelimesini "ev göçü" ibaresiyle kullanmış, yukarıdaki saydıklarımız hakkında bunu kullanmamıştır.⁵ Fakat, görünen odur ki, XVIII. yüzyılda hakiki tüccar ve iş sahipleri olmayanlar ile cemiyet halinde olanların geçişine izin verilmemesi, bu hareketleri de "göç" çerçevesinde değerlendirdiklerini göstermektedir. Zira, bazı şahısların tüccar olduklarını belirterek ticaret yapmak için buldukları yerlerden şehirlere gitmek istemelerine hükümetin denetim getirmesi, büyük şehirlere bazı insanların bu çeşit bahanelerle yoğun bir şekilde göç ettiklerini gösterir. Bu da, hakiki tüccarların yanında tüccar olduklarını veya ticaret yapmak için yerlerini terk ettiklerini söyleyenlerin de, göçmen kütelerinin kaynaklarından birini teşkil ettiğini gösterir. Cemaziyelahir ortası 1159 (Temmuz başları 1746) tarihli emirde insanların ev göçü ile iş sahiplerinin işleri bahanesiyle, bazı insanların tüccar oldukları bahanesiyle, bazılarının da cemiyet halinde İstanbul'a göç teşebbüsünde bulduklarına dikkat çekilmişti. Bu nedenle de, İstanbul'a gelmekte olan bu insanlarla, "iş sahipleri"nin ve "tüccarlar"ın geçmesine müsaade edilmemesi veya geçişlerinin teftişle sınırlandırılması istenmişti.⁶ 1764 Ocak'ında da, Osmanlı Hükümeti'ni ve kamuoyunu meşgul eden "ev göçü" sorunundan söz eden bir başka ferman daha çıkarılmıştı.⁷

Bununla beraber, "ev göçü" ibaresiyle ifade edilen nüfus hareketleri dışındaki diğer hareketlere de izin verilmemesi, büyük kentlerde olan yığılmanın

⁵ "... ve zarüretden siyâneten min-ba'd Asitâno-i sa'âdet'ime ev göçü gelmek hususuna bir tarîk ile cevaz ve ruhsat gösterilmemek ve erbâb-i mesâlihden dahi bir veya iki nefer kimesnelerden ziyâdesinin mürdürlarına rızâ verilmemek" [*Sinop Ser'iyi Sicili (SSS)*, N°: 86, sene 1157-1160, s. 78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746]; "... ev göçü ve serseri makulesinin Der-aliyye'ye mürdürlarına ..." [*Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)*, *Cevdet-Dahiliye*, N° 1401, belge tarihi: 7 Z. 1208 / 6 Temmuz 1794].

⁶ Bk. *SSS*, N°: 86, sene 1157-1160, s. 78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.

⁷ Yücel Özkaya, «Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu», *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV / 25 (1982), s. 172.

ve buralarda ortaya çıkan sorunların arttırılmaması yolunda, hükümetlerin aldığı tedbirler olarak değerlendirilebilir. Fakat her iki durumda da, "ev göçü" dışında ifade edilen nüfus hareketlerinin, göç olgusu içinde telakki edildiği açıktır.

O halde yukarıdaki açıklamalarımıza bağlı olarak XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda görülen iç göçler, "ev göçü", "iş göçü", ticaret bahanesiyle gerçekleştirilen "sözde tüccar göçü" ve "cemiyet halindeki göç" şeklinde dört çeşit olarak tasnif edilebilir.

Göçlerin Sebepleri:

Osmanlı toplumunda bazı bireylerin, geldikleri yere geri gönderilmeleri⁸ söz konusu olduğundan, buldukları yerden bir başka yere istedikleri gibi hareket edebilmeleri belli kaidelere bağlanmıştı:

Özellikle sosyal tabakalaşma içinde reâyâ adıyla anılan zümrenin yerlerini terk ile başka yerlere göç etmeleri mevcut kanuna aykırı⁹ bulunuyordu.¹⁰ Ancak burada şunu ifade etmek gerekir, bu da, hudutlardaki savaşlar dolayısıyla yerlerini yurtlarını terk edenler, bu kanun maddesinin doğrudan muhatabı değillerdi.¹¹ Söz konusu kanun maddesi, yeni geldikleri yerde on yıldan fazla kalanların, artık oralı olduklarını kabul ediyordu ki, bu da, kanun müsaade etmemesine rağmen bir kısım insanların göçünü gerçekleştirerek geldikleri yeni yerlerde yerleşebilmeyi sağladıklarını göstermektedir.¹² Kanun maddesinde böyle bir sürenin esas kabul edilmesi, göç düşüncesini taşıyan insanların kanunî olmayan yollardan bu hareketi gerçekleştirmelerine imkân vermiş, insanların göçleri de durmamıştır.

⁸ "... ev göçü ve serseri makulesinin Der-aliyye'ye mürurlarına ruhsat verilmeyle dâimî nezâret ve girüye i'âdelerine ..." [Bk. *BOA, Cevdet-Dahiliye, N° 1401*, belge tarihi: 7 Z. 1208 / 6 Temmuz 1794]

⁹ "Der-beyân-i ahvâl-i celây-i vatan nice'dir? Defterde yazılı ra'yyet kadîmî karyelerinde kalkup ahar karyede varup tavattun eyleseler on yıldan berüde ise kaldırılıp kadîm karyelerine gönderilüp iskân ettirilüp ammâ on yıldan ziyade mürür eyleyen re'âyâ kaldırılmak olmaz.(...)(...)(...). Bir karyede Zeyd-i sipahinin ra'yyeti karyesinden celây-i vatan idüp ahar karyede on sene mütemekkin olsa, on sene mürür itmedin sipahisi bulup eski karyesine iletmege kadir olur mu? El-cevab olur.(...)(...). Zeyd-i sipahinin ra'yyeti ömrü karyesinden fırır idüp Bekr-i sipahinin karyesinde tavattun idüp yigirmi yıldan sonra zeyd bulup karyesine iletmege yahut bevzân resmî almaga kadir olur mu? El-cevab: On yıldan ziyade mürüründen sonra cebren nakle me'mür degildir" [Bk. «On birinci ve On ikinci Asirlara Aid Osmanlı Kanunnâmeleri», *Mülli Tettebu'lar Mecmu'asi, Birinci Cild, Sayı:1-3*, İstanbul 1331, s. 305.]

¹⁰ Bk. Cengiz Orhanlı, *Osmanlı İmparatorluğunda Schircilik ve Ulasim Üzerine Arastirmalar*, Derleyen: Salih Özbaran, İzmir 1984, s. 5.

¹¹ Devlet, harpler sonucu Anadolu'ya ve diğer Osmanlı ülkelerine olan göçlerin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için, bir takım uygulamalar içine girmiştir. Bunlara "Devletin göçler karşısında almış olduğu tedbirler" bölümünde değinilecektir.

¹² Göçün had safhaya varması ve şehirlerin düzeninin bozulması üzerine, bu sürenin daha da asagılara düşürüldüğünü biliyoruz.

XIX. yüzyılda Osmanlı hükümetinin, halkın yer değiştirmesi konusunda bir başka nizam daha oluşturarak, uygulamayı başlattığı görülmektedir. Çünkü, "iç göçler" bu yüzyılda öyle bir noktaya varmıştır ki, kazalar ve köyler ahalisinin bir yerden diğerine gitmelerinin, onların harekete geçtikten sonra durdurulmasının güçlüğünün farkına varmış bulunan hükümet tarafından, daha başladığı noktada denetim altına alınması istenmiştir. Bunun için halkın yer değiştirmelerine veyahut bir yerden diğerine gitmelerine bir nizam verilmiştir. Bu nizam gereği, yer değişikliklerinde "yol tezkeresi[yol izni]" alınması gerekmiştir.¹³

Böylece kanunu ihlâl eden reâyâ zümresinden bazı insanlar ile hükümet otoritesi karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Bütün bunlar, reâyâyı kanunları ihlâl ederek göçe iten zorlayıcı etkenlerin bulunduğunu göstermektedir. Reâyâ için göç etmekteki amaç, daha güvenli ve huzurlu bir ortam, ekonomik yönden daha müreffeh bir hayat kurmaktır.

Osmanlı Devleti'ndeki göçler, toplumdaki bir takım karışıklıklar ile devlet tarafından izlenen dış ve iç politikardan, bazan da tabiat olaylarından kaynaklanıyordu. Devletin dış politikaya bağlı olarak gittiği sefer ve savaş politikası, bunların yapıldığı mekânlarda ve yol güzergâhlarında bulunan insanları göç yönünde etkiledi. Diğer taraftan, XVII. yüzyıldan itibaren XIX. yüzyıla kadar artarak devam eden uzun savaşların yenilgilerle sonuçlanmasının getirdiği malî sıkıntılar yüzünden, devletin halk üzerine saldırdığı vergiler, hükümetlerin izlediği diğer ekonomik ve sosyal politikalar, otorite boşluğundan kaynaklanarak halk üzerinde çeşitli usul ve yöntemlerle baskı kuran devlet temsilcileri, insanları göçe teşvik eden unsurlardı.

¹³ Yol tezkeresi yer degistiren ahaliye, hükkâm tarafından verilmektedir. Ancak, ahalden bazilarinin sahte tezkere alarak, "cizye ve tahsilat v.s." toplanmasi esnasinda "sahte yol tezkeresi" ile yer degistirmis olduklari görülmüştür. Ahalinin bu davranisi, Hazine gelirlerine zarar vermektedir. Esasen "mürur tezkereleri(geçis izinleri)"nin birkaç kaza veya yörenin muhassilligini üzerinde bulunduran kisilerce mühürlenip tasdik edilmesi gerekmektedir. Bu hususta emir verilmistir. Ancak muhassillar, muhassillik dairesi içindeki bir kazada oturmakta diğer kazalarda "muhassil vekilleri" bulunmakta idi. Bu vekilleri vasitasiyla da, vekillerinin oturduklari kazalari tasarruf etmekteydiler. Iste muhassilligin içindeki muhassil vekilleri vasitasiyla tasarruf edilen kazalarda, vekillerin "geçis izni(yol tezkeresi= mürur tezkeresi)"ni mühürle tasdik etme hakki olmadigindan, bazi insanlar, "sahte yol tezkereleri"yle yer degistiriyor ve Hazine gelirlerine zarar veriyorlardi. Bunu ortadan kaldirmak için muhassil vekillerine de mühürle tasdik yetkisinin verilmesi muhassillarca isteniyordu. Böyle bir uygulama ile, sahte yol tezkerelerinin alınmasinin önüne geçilecegi düşünölmekte idi. XIX. yüzyilda meydana gelen bu hadisenin bir örneği, Çorlu Çakeri(?), Berkos, Ereğli kazalarından olusan, mühür sahibi Sakir'in tasarrufundaki muhassillikte yasanmistir. Sakir, muhassilligi dahilindeki kazalarda bulunan vekillerine de, "yol tezkereleri"ni tasdik yetkisinin verilmesini istiyordu.[Bk. *BOA, Cevdet-Dahiliye, N° 1141*, belge tarihi: 7 M 1256 / 12 Mart 1840]

Bu durumda, göç sebeplerini maddeleyerek açıklayacak olursak, XVIII yüzyıl Osmanlı toplumunda göçlerin ortaya çıkmasında etken olan unsurların, altı ana sebepten kaynaklandığını söyleyebiliriz:

a)Toplum üyelerinin (memurlar, eşkıyalar, konar-göçerler) davranışları, b)hükümetin güttüğü siyasi ve iktisadi politikalar (güç ve otoritede acze düşme; bu yüzyılda sürekli hale gelen yeni ağır vergi yükü¹⁴, timarlı sipahilerin ekonomik darlık içine düşmeleri); c) askerî seferler, savaşlar, d)dış baskınlar, e)doğal afetler, f)bayındırlık ve hizmet sektörü.

Bu devirde taşrada görevli memurların bazıları, halk üzerinde kanunlara aykırı olarak baskı kuruyorlar, onlardan kanun dışı vergi almaya çalışıyorlardı: Köylüler, XVIII. yüzyılda üzerlerine düşen "a'şar ve sair hukuk ve rüsumu"nu, kanun ve defter gereğince ödemeğe devam ediyordu. Köylü, bu mükellefiyetlerini, köylerinde bağlı buldukları sipahilere veyahut vakıf yönetiminin tayin ettiği kimselere ödüyorlardı. Ancak sipahiler, kanun ve defterlerde belirtilen miktarlara kanaat etmeyerek, daha fazla vergi istemektedirler. Hatta köylü, bu fazla vergi talebini reddedince, bağlı olduğu sipahi tarafından çoluk çocuğuna ve mallarına taarruza kalkışılmaktaydı.¹⁵ Diğer taraftan valiler, beylerbeyleri, sancakbeyleri, subaşılar, eminler, idare memurları mutasarrıflar, nazırlar v.s. ehl-i örf taifesi de, bu türden davranışlarını reâyâ üzerinde tatbik ediyorlardı. Amasya'daki "Sultan Bayezid Han Veli'nin yaptırdığı cami ve imareti vakfı" köylüleri, bu saydığımız görevlilerin taarruzuna uğramışlardı. Belirtilen bu vakıfa bağlı köylüler, a'şar-ı şer'iyye, rüsumat, resm-i bağat, cürm-i cinayet, bad-ı heva, tapu-yı zemin, resm-i bennak, resm-i kovan, resm-i ağnam, mal-ı gaib, mal-ı mefkud, beytü'l-mal-ı amme ve hassa, yava, kaçgun v.s. vergilerini, vakfa öderlerken, adı geçen bölge görevlilerinin müdahalelerine maruz kalmışlardı. Ahali, onların bu kötülüklerinden kurtulmak için Tokat taraflarına göç etmişti.

Memurlar, bu davranışlarının dışında, başka hareketleriyle de göç etki ediyorlardı. Bu memurlar, hükümetin göçü reddetmesine ve görevlileri göçü önlemekle mükellef tutmasına rağmen, çok zaman reâyânın yerini yurdunu terk etmesine çıkar karşılığı göz yumuyorlardı. Görevliler, emirlerde belirtilen göç

¹⁴ XVII yüzyılda da, 20 yıla yakın bir sürede tasradaki vergilerin kat kat artırılmasının, bunu ödemekte güçlük çeken köylülerin(reâyânın) göç etmesine sebep olduğunu, devrin kaynakları belirtir. [Bk. Kâtip Çelebi, *Düstûru'l-amel li-islâh'l-halel*, "Bozuklukların Düzeltülmesinde Tutulacak Yollar" adıyla günümüz harfleriyle hazırlayan: Ali Can, KTB Yayınları, Birinci Baskı, Ankara 1982, s. 24]

¹⁵ Bu konudaki örnek için bk. İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop-İdarî Taksimat ve Ekonomik Tarihi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Anıstırmaları Enstitüsü Yakaçag Tarihi anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 85.

yasağı ve göçleri kontrol esaslarını delmiş bulunuyorlardı. Görevlilerin, bu yasağı delmeleri, bazı kimselerin büyük şehirlere özellikle İstanbul'a göçmeleri ve ev göçlerine ruhsat vermeleri ile olmuştu.¹⁶ Bunda, göç teşebbüsünde bulunan insanların da rolü bulunmaktaydı. Zira, onlar, göç ettikleri yerlerin voyvoda ve zabitlerinin aç gözlülüklerinden yararlanarak, bundan böyle mükellef oldukları vergileri onlara vereceklerini söyleyerek, geldikleri bu yeni yerlerden geri gönderilmekten kurtulmaktaydılar. Memurların, emirlerde buyurulanların aksine hareket ederek göçler konusundaki müsamahaları, hem göç edenlerin yaptıkları hareketlerin sonuçlanmasına hem de arkada kalanların öncekilerin yolunu izlemelerine sebep oluyordu.

Eşkıya ve haramzadeler de halk üzerinde ağır sonuçlar veren davranışlarda bulunmuş, halkın göç etmesine sebep olmuşlardı. XVIII. yüzyıldaki eşkıyaların yarattığı bu sonucu, XVI. ve XVII. yüzyıllarda celâlıler meydana getirmişlerdi. "Celâlıler" in ortaya çıkışı ile reâyâ, güçsüzleşerek, bölgelerini terk edip, köylerinden şehirlere kaçmıştı.¹⁷ Bir taraftan idarecilerin zuimüne diğer taraftan eşkıyaların saldırılarına göğüs germek zorunda kalan ahalinin çoğu, ya yurt ve köylerini terk ederek daha emin yerlere gidiyor veyahut eşkıya(celâli) gruplarına katılıyordu. Özellikle 1596'dan sonra binlerce insan celâli saldırılarından kurtulmak için civarda emniyetli şehir ve kasabalara, İstanbul'a, hatta Rumeli'ye kaçmışlardı. Genel olarak görevden alınmış veya haksızlığa uğramış hükümet mensupları ile reâyâ arasında itibar kazanmış olan celâli reislerinin liderliği altındaki disiplinden mahrum olan celâli grupları, yollar üzerindeki köy, kasaba ve şehirleri yağmalıyor, direnmeler olursa buraları ateşe veriyordu. Şehir, kasaba ve köyler, iâşesini temin etmek ve kışın barınmak sorunuyla karşılaşan celâlılerin konak yeri olur, buralarda çeşitli mahallerde celâli bölükleri yerleştirilir, halk zulüm ve yoksulluktan inlerdi. Irza tecavüz ve kadınların dağa kaldırılması olağan hadiselerdendi.¹⁸

İşte aralıklı olarak XVI. yüzyıldan XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam eden bu hareketler¹⁹, iç göçlerin başlıca sebeplerinden birini teşkil

¹⁶ "..... bu makulelerin müdürlerine ruhsat ve cevaz göstermeniz hasebiyle her biriniz müstehakk-i esedd-i ikâb olmuştur.....". [Bk. *Sinop Ser'ıye Sicili*, N°: 86, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746]. Krs.. M. Münir Aktepe, « XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dâir Bâzi Vesikalar », *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi(İÜEF) Tarih Dergisi*, IX / 13 (İstanbul 1988), s. 9.

¹⁷ Bk. Kâtip Çelebi, *Aynı eser*, s. 24

¹⁸ Bk. Mücteba İlgürel, «Celâli İsyanları», *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul 1993, s. 253-257.

¹⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Asiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 33-34.

etmiştir. Eşkıya ve haramzadelerin hareketlerine maruz kalmış halk, devamlı olarak onların tarruzuna, zarar ve kötülüklerine uğrayacağı korkusunu yaşayarak, acı çekmekten kurtulmak için çoluk ve çocuklarıyla birlikte, daha emin buldukları yakınlarındaki şehir ve kasabalara göç etmişti. Orta Karadeniz'deki eşkıyalıklar sonucu Sinop, Boyabat, Ünye gibi yerlerin insanları, bu göç olaylarını yaşamış, Tokat'ta da benzer göçler görülmüştü. Bu türden göç hareketleri aşağı yukarı ülkenin birçok bölgesinde meydana gelmekte idi.²⁰

Ayrıca, Osmanlı hanedanına mensup kişilerin nüfuzunu kullanarak halka zulüm ve baskı yapanlar da, halkı yerlerinden oynatıyorlardı. Yalnız bezirgânlığa kanaat etmeyip, mukataaların iltizamı ve her türlü işlere karışan, Sakız adası ile Aydın ve Mora yöresinde varlık gösteren Sakız'lı Dimitri ile müderrislerden Osman Efendi'nin ve Esmâ Sultan'ın kethüdaları Çelebi Efendi'nin kapu çukadarı Said'in, halka etmedikleri kalmamıştı. Onların zulümleri yüzünden, fakirler ve zayıf olanlar, karşı koyamadıklarından yerlerini yurtlarını bırakıp göç(terk-i vatan) etmişlerdi. Bu kimseler, halka yaptıkları zulümlere, Esmâ Sultan'ı alet ediyorlar, onun adını kullanarak insanları müsadere ve harap ediyorlardı.²¹

Toplum içinden çıkan göç hâdisesindeki etkenlerden biri de konar göçerler idi. Konar-göçerlerin, göç konusunda iki türlü uygulamaları vardı: Esasen konar-göçerler, özellikleri gereği hem göçü yapan, hem de bunu davranış biçimleriyle başkalarına, meskûn ahaliye yaşatan bir zümre idi.

Konar-göçerlerin hareketleri, mevsime tâbi olup, yaylak ve kışlakları arasında gidip gelmekle oluyordu. Ancak bu gidiş gelişler, gelişi güzel olmayarak, geçtikleri yerlerin idarecileri tarafından tespit edilerek bir düzene konuyordu.²² Hatta bu düzen konusunda konar-göçerler taahhütte de bulunuyorlardı.²³ Buna rağmen, bunlardan bazıları kendilerine ayrılmış yolları takip etmeyerek, çevrelerine zarar veriyor, hareketleriyle meskûn ahaliyi rahatsız ederek göç etmelerine sebep oluyorlardı.²⁴ Onların bu tarzdaki başıboş

20 Eşkiyaların faaliyetleri ve göçlere sebep olmaları hakkında geniş bilgi için bk.M. Çagatay Uluçay, *XVIII. Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, s. 59-75; İbrahim Güler, «XVIII. Yüzyılda Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkiyalık Hareketleri», *Osmanlı Arastırmaları*, XV, İstanbul 1995, s.187-217.

21 Mehmed Emin Edib, *Tarih*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T.Y., N° 3220, varak:24a-b. Bu eser, Marmara Üniversitesi'nde doktora tezi olarak Ali Osman Çınar tarafından yayına hazırlanmaktadır.

22 Bk. İlhan Sahin, «Kenzü'l-Vakâyi; Mustafa Sakıb Efendi ve Eseri», *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7-8 (İstanbul 1977), s. 97.

23 Yusuf Halaçoğlu, ... *İskân Siyaseti ve ...*, s.38.

hareket ve davranışları, merkez idarenin zayıflamağa başladığı XVII. yüzyıldan itibaren artmış, XVIII. yüzyıl boyunca devam etmişti.²⁵ Onlar, yapıları da gereğince, devlet otoritesini pek hissetmediklerinden, buldukları ve geçtikleri bölgelerde asayışı ihlâl edici hareketlerden kaçınmıyorlar, yaylak ve kışlaklarına gelip giderlerken, eşkıyalık hareketlerine yelteniyorlardı.

Söz konusu bu zümreler, geçtikleri yerlerdeki köylerin ahalisinin ekinlerine, mallarına, canlarına saldırıyor ve onların hayvanlarını gasp ettiği gibi, direnenlerini de öldürüyorlardı; ekili alanlarda sürülerini otlatıyor; ailelerin kadınlarını ve kızlarını da kaçırıyorlardı.²⁶ Konar-göçer Türkmen ve yörük aşiretlerinin, Tokat ve Kütahya taraflarında verdikleri zararlar ile halk üzerinde tatbik ettikleri eşkıyalıklar, bu saydıklarımızdan pek farklı değildi:

Türkmen zümrelerinden Çeyiçli Aşireti'nin verdiği zararlar, Tokat'taki yerleşik insanları etkiledi. Çeyiçli Aşireti, buraya, önceden Van'dan gelmişti. Bunlar, birkaç seneden beri, geldikleri Van'da bulunan yaylaklarına dönmeyip, Tokat kazası dahilinde kalarak, bu kazanın köylerine konup yaylaklarını zapt ettiler. Ayrıca çeşitli zulüm ve kötülöklere de teşebbüs ettiler. Bu sebepten, onların davranışlarından etkilenen bölgenin köylülerinin, fukara ve zayıflarının, aşiretlerin hasaratlarının durdurulması ve geçişlerinin kontrol altında tutulması, bu konuda vilayet valisine emir verilmesi istekleri, kadı tarafından ilgili makama bildirilmişti. Bu hususta, Divan-ı hümayun'dan ilgili emir de çıkmış, kanunun tatbiki buyurulmuştu.²⁷

Göçer Yörükân zümresinden bazıları da, Kütahya civarında varlıklarını sürdürmüşler ve buralarda hasarlarda bulunmuşlardı. Bunlar, kötülüklerini, sadece kendileriyle kalmayıp dört taraftan yaramaz insanlar getirerek, gerçekleştirmişlerdi. Bu insan kalabalığı ile onlar, kazalarda gelip giden köylülere ve diğer insanlara, zarar veriyorlardı. Bu hareketleriyle de eşkıyalık hareketlerinin tatbikçileri olarak değişik bir örneği teşkil ediyorlardı. Çünkü, bu insanlar, etraflardan topladıkları yaramazların üçyüz dörtüüz

24 Bk. İlhan Sahin, Aynı makale, s. 102-103.

25 Yusuf Halaçoğlu, ... *İskân Siyaseti ve ...*, s. 44.

26 "...göçebe aşiretler eyyam-i sayfa yaylaya gidilip gelirler iken göçtüikleri tahrib ettiklerinden başka gash u nehb-i envâl ile ahâl-i mutî'aya pek ziyade isâl-i hasır edegeldiklerinden..." [Ahmed Cevdet Pasa, *Me'râzât*, Yayına Hazırlayan: Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980, s.147.]

Ayrıca bk. ve İrs. İlhan Sahin, Aynı makale, s. 97; Yusuf Halaçoğlu, ... *İskân Siyaseti ve ...*, aynı yer; Abdullah Saydam, «Orta Anadolu'daki Aşiretlerin İskânı(1839-1853)», *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armagan*, Samsun 1993, s. 232; İbrahim Yılmazçelik, «XIX. Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münaşebetleri», *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armagan*, Samsun 1993, s. 376

27 *BOA, Cevdet-Dahiliye*, N° 955, belge tarihi: 20 Zilkade 1174 / 23 Haziran 1760.

kadarıyla, zarar ve kötülüklerine devam ediyorlar, dağlara çekilerek orada istihkâma çalışıyorlardı. Onlar, ahalinin, gelip gidenlerin mallarını ve eşyalarını yağmalıyor, ekili alanlarını harap ediyor, hayvanlarını da sürüp götürüyorlardı.

Göçer Ulu Yörükân zümresinden olan Çepni, Hardalı, Tatar, Ca'bir, v.s. topluluklardan bazıları, Uşak kazası civarında, Murad, Şayhane, Ahur, Akça, Düşecek dağlarına yerleşerek, dört taraftan yaya atlı olmak üzere otuz kırk yaramaz toplayıp, üç dört yüz adam ile, köyler ahalisinin kazalarda gelip gidenlerine zarar vermişlerdi.

Onların bu kötülükleri dolayısıyla, Uşak, Niyaz, Kütahya, Burdur, Isparta, ile v.s. on beş kadar kaza kadıları, durumu ilgili makama bildirerek, Kütahya mütesellimine hitaben vilayet ahalisinin ve yolcuların rahat ve güvenliklerinin sağlanması, zarar veren zümrenin silahlarının alınıp, münasip mahalle iskân olunmaları konusunda ferman yollanmasını istemişlerdi.²⁸

Bununla beraber toplumda, bir takım değişik şartların da, göçü çekici rol üstlendiklerini veya göçü teşvik ettiklerini unutmamak gerekir: Kırsal kesimdeki insanların, hayat seviyelerini yükseltmek ve daha rahat ve güvenli bir ortamda yaşamak için, büyük şehirlerin veya bayındır yerleşim yerlerinin imkânlarının daha zengin olduğunu düşünmeleri, bunlar arasında sayılabilir. Özellikle bu oluşumda vakıf kuruluşları önemli rol oynuyordu. Vakıf kuruluşları, hareket halindeki nüfusa ve göçmenlere barındırma yönünde destek olmuşlardı.²⁹ Ancak buradaki nüfus hareketlerinin daha ziyade eğitim amaçlı olması söz konusu idi. Vakfın muhtelif amaçlı tesislerinde görev yapmak ve çalışmak maksadıyla, müderris, şeyh, imam, vaiz v.s. insanların vakfın bulunduğu yere yerleşmeleri ve bunların talebe ve müridlerinin de kendilerini takip etmeleri, vakfın bulunduğu yerlerde nüfusu artıyordu. Diğer taraftan göçmenlerin yeni geldikleri bölgeye kesin olarak yerleşmelerine kadar vakıf yoluyla yapılan imaretlerde bedava yemek dağıtılması, başka yerlerdeki nüfusun oraya yönelmesine veyahut göç etmek cesaretini göstermelerine etki ediyordu.

Toplumun bizzat içinden doğan etkenlerden olmayıp dış şartlardan yani devletlerin dış politikalarının sonuçlarından doğan etkenlerden olan askeri sefer ve savaşların, toplumda göçü doğurması ve zaten mevcut bulunan "iç göçleri" artırması yönünden, nüfus hareketlerinde belli bir yeri vardı:

²⁸ BOA, *Cevdet-Dahiliye*, N° 11953, tarihsiz.

²⁹ Bk. Bahaeddin Yediyıldız, «Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü», *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara 1982, s. 10-11.

Osmanlı Devleti'nin, Anadolu ve Rumeli üzerinden muhtelif sınırlarına doğru düzenlenen seferler ve Avrupa kıtası ile Asya kıtasında yaptığı savaşlar, insanların yerlerini yurtlarını terk ile, bu güvensizliğin olmadığı ülkenin iç kısımlarına doğru göç etmelerine neden olmuşlardı.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme devirlerinde özellikle Rumeli tarafında fethedilen topraklara Anadolu'dan Türk toplulukları nakledilerek yerleştirilmeleri söz konusu olmuş, hatta bu göçler ile, birçok yeni köy ve kasabalar kurulmuştu. Ancak bu göç hareketi, Osmanlı Devleti'nin doğrudan doğruya fetih ve fethedilen yerlerde tutunma, nüfuzunu yerleştirme politikası ile yakından ilgili idi; iç bunalımlardan kaynaklanmıyordu. Devletin bu fetih ve yerleşme politikası, XVII. ve daha sonra da XVIII. yüzyılda meydana gelen hâdiselerle, durarak değişik bir boyut kazandı. Osmanlı Devleti'nin belirttiğimiz bu devirlerde gerçekleştirdiği sefer ve savaş politikası, toprak kaybıyla sonuçlandığından, kaybedilen topraklarda fetih döneminde yerleşerek uzun müddet yaşayan ve buraları vatan edinen Türk ve müslüman insanların, devletin sınırları küçülmüş coğrafyası içine göç etmesine sebep olmuştu:

XVII. yüzyıl sonlarında devletin, Avusturya, Lehistan, Rusya ve Venedik ile dört cephede yaptığı 16 yıl süren uzun savaş(1683-1699), yenilgiyle sonuçlanmış, elde bulunan birçok toprak düşmanlar eline geçmiş, hatta bu savaşlar ülkenin ekonomik, sosyal, adli nizamının bozulmasına etki etmekle birlikte, kaybedilen topraklarda oturan Türk ve Müslüman halkı yerinden oynatarak göç etmek zorunda bırakılmıştı.³⁰ Bu geri nüfus hareketi de devleti meşgul etmiş, iskân siyasetinin doğuşunda başlıca etken olmuştu. Söz konusu bu geri nüfus hareketlerine, daha bu dönemlerde, Bosna-Hersek, Sırbistan, Kosova, Makedonya, Tuna, Bosna ve Anadolu mekân olmuştu.³¹

³⁰ Bu hususta bk. Yusuf Halaçoğlu, *... İskân Siyaseti ve ...*, s. 28, 41,43-44

³¹ XVII. yüzyılın sonlarından itibaren, on altı yıl süren bu savaşlar sonunda, Türk hakimiyetinden çıkan topraklarda oturan insanlar, Bosna-Hersek'e göç etmişlerdi. Ayrıca, 1687'de Lika'da yaşayanlar ve Slavanya, Voyvodina ile Srem'in batısındaki müslümanlar da Bosna'ya çekilmiş, doğudakiler ise Sırbistan ve daha güneye göçmüşlerdi. XIX. yüzyılın başında Sırp isyanı(1804) ve onu takip eden yıllarda Sırların baskı ve zulümleri de müslüman halkı göçte zorlamış, Kosova, Makedonya, Tuna ve Bosna ile Anadolu onların göç ettikleri mekanlar olmuştu.[Bk. Nedim İpek, «Bosna-Hersek Göçü(1878-1914)», *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'a Armagan*, İstanbul 1995, s. 295.]

XIX. Yüzyıldaki bu göç hareketlerinde, 1880 ve 1890'larda tirnanma gösteren İngiliz, Rus ve Fransız sömürgeci politikasının, tesiri olduğu da kuskusuzdur.[Bunun için bk. Selim Deringil, «19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Göç Olgusu Üzerine Bazı Düşünceler», *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armagan*, İstanbul 1991, s.435.]

Bu dönemde Kırım tarafındaki sefer ve savaşlar da, zorunlu göçlerin, dolayısıyla "Rus tehcir siyaseti"nin örneklerini³² yaratması bakımından dikkat çekmektedir: 1768-1774 ve 1783-1792 Osmanlı Rus savaşlarının yenilgiyle sonuçlanması, yüzlerce Türk'ün Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştu. Kırım yöresindeki köylü, toprağını, mülkiyet hakkını ve hürriyetini kaybetmiş bulunduğundan, bu esareten kurtulmak için müfti, Kırım esnafı tarafından yegâne kurtuluş yolu olarak gösterilen Türkiye'ye göç etmekte ve bu hareketi, Çar hükümeti de desteklemekte idi.³³

1771'de Ruslar'ın Kırım yarımadasının içlerine yayılıp halkı sıkıştırmaya, eziyet etmeye ve herşeylerine el uzatmaya başlamaları sonucu, deniz kıyılarında oturan yarımada halkı, bulabildikleri deniz araçları ile Osmanlı ülkelerine göç etmişlerdi.³⁴ Kefe'ye dört saat olan Taman'ın kara ve denizden kuşatılması ve alınması, diğer yerlerin de alınması tehlikesinden dolayı Kırım Han'ı, önce Bahçesaray'a sonra Karadağ'a gelmiş, yetim ve dullar da onu takip etmişlerdi. Ancak sadece liyakati olanlar gemilerle Anadolu'ya gelebilmiş, olmayanlar ise dağlara çekilmişlerdi.³⁵ Kütle halinde Türkiye'ye kaçmış olan Müslüman Kırım halkının boşalttığı Kırım'daki bu yerlere Ruslar, 75 000 kişilik bir Rus muhacir kütlesini yerleştirmişlerdi. (1778).³⁶

20 Şaban 1197 / 21 Temmuz 1783'de, Kırım'ın ortasında bulunan Karasu'da ordusunu kuran meşhur Rus başkumandanı Potemkin, Kırım'ın bütün ulema ve umerasını topladığı bir mecliste, "siz bir müfsid kavimsiz bize çok

³² Diğer tehcir politikaları hakkında bk. Cengiz Orhonlu, «Yunan İsgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlılar'ın Yaptıkları "Tehcir" in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler», *Belleten XXXVII / 148* (1973), s. 485-495; Selâhi R. Sonyel, «Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri. Armenian Deportations: A Re-Appraisal in The Light of New Documents», *Belleten, XXXVI / 141* (1972), s.31-49, 51-69; Aynı müellif, «Tehcir ve "Kırımlılar" Konusunda Ermeni Propogandası Hıristiyanlık Dünyasını Nasıl Aldattı? How Armenian Propoganda Nurtured a Gullible Christian Word in Connection With the Deportations and "Massacres"», *Belleten XLI / 161* (1977), s. 137-156, 157-175.

³³ Bk. Mirza Bala, «Kırım» maddesi, *İslâm Ansiklopedisi (I.A.)*, VI, s. 757. Ayrıca bk. Yusuf Halaçoğlu, *...İskân Siyaseti ve ...*, Ankara 1988, s. 32-33.

³⁴ "... Büyük bir Moskova ordusu bin yüz seksen bes senesi evlînde Kırım cezaîresinin karaya mahall itisâli ve medhal ve mahreci olan Or Bogazi civarında varid oldu. Or kal'asinin câmb-i saltanat-i Osmanîyye'den muhafazasına me'mûr olan Topçu serdengeçdiler muharebe-i düşman ile meşgul iken melûbîn-i Tatar kal'a kapularını açup düşmanı içeriye aldılar. Bundan sonra Kırım Hanı'nın yanında bulunan cem'-i endek()-i simâr ile vuku'bulan mehâcemâti nefce-pezir olmamagla Hân-i müsârün-ileyh avdet ve şühilden bir gemiye binüp İstanbul'a azîmet eyledi. Moskova ordusu kol kol olarak derûn-i cezaîreye pây-i endâz te'addî olmagla sâhilde bulunan ahâlî, seffeler ile memâlik-i İslâmîyye'ye fırâr ve muktedir olamayınlar iyâl ve evlâdlarını sa'bû'l-mürûr dağlar başlarına çıkutup encâm-i kâre intizâr eylediler" [Bk. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vuku'ât*, Cild-i sâlis, Tab'î sâniye, İstanbul 1327, s.51.]

³⁵ Bk. Sem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendî, *Sem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendî Tarihi, Mür'î'l-Tevârih, II. B.*, Yayınlayan: M.Münir Aktepe, İstanbul 1980, s. 71-72.

³⁶ Bk. Halil İnalcık, «Kırım» maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, VI, s. 751.

zahmet virdiniz. Sizden çektiğimizi bir milletden çekmedik. Fesadınızdan kurtulmak için Devlet-i Osmaniyye dahi sizden el çekerek serbestliğinize karar verilmişidi. Halbuki bu esnada dahi Devlet-i Osmaniyye ile aramızı bozmak istediniz. Lâkin iki devlet hâlâ sulh üzeredirler. Ancak sizler nice bin askerimi katl itdiniz bu uğurda bu kadar akçe sarf eyledim. İşte bunlara mukabil, Taman ve Kuban ve Kırım iklimini mülkûme zamm itdim." şeklindeki İmparatoriçe Katerina'nın beyannamesini okuyarak, Rus tehcir siyasetinin, iki yüzlülüğünü sergilemişti. Bu açıklamayı müteakiben Potemkin'in, Kırım ahalisine hitaben "Artık serbestliğiniz ref' olundu. Bundan böyle Rusya reâyâsı gibisiniz. Ammâ giderim diyânilere emvâl ve eşyası ile çıkup gitmeğe ruhsat vardır. Kalanlara dahi mâni' ve müzâhim yokdur. Dîn ve mezhebinize bir vehile müdâhale olunmaz. Fakat, her vehile siz dahi imparatoriçemizin emrine inkıyâd ideceğinize yemin ediniz." şeklindeki sözleri sonrası, neye uğradıklarını çok iyi anlayan halktan, Rus raiyyetine boyun eğenleri Kırım'da kalmaya, boyun eğmeyenleri ise vatanlarını terk etmeye karar vermiş ve bunun sonucunda Osmanlı ülkesine göç ederek gelenleri, göç esnasında birçok zahmetlerle karşılaşmışlardı.³⁷ Ahmet Cevdet Paşa'nın, "Tarih'inde" Rus tehcir politikası hakkındaki arşiv belgelerine de dayanarak verdiği bilgiler bununla da bitmiyordu.³⁸

Rus tehcir politikası, XIX. yüzyıl boyunca da Rumeli ve Kırım taraflarında devam etmişti: 1812 Napolyon seferinden sonra göç hareketi yeniden hızlanmış, 1828'de de 200000 Türk, Kırım'ı terk etmişti.³⁹ Ruslar, 1828-1829 savaşı sonrasında da tehcir politikasını sürdürmüştü. Özellikle bu son savaş sonrasında sürdürmüş bulunduğu tehcir politikası daha kapsamlı ve nizamlı olarak görülmüştü.⁴⁰ 1860-1862 yıllarında göç hareketi, hızını artırmış,

³⁷ "Lâkin Nogay ve kabâil-i ve sâiroden on bin [10 000] hânedan mütecaviz Tatarlar, def'aten Kırım'dan hareketle Özi'ye geçmek üzere Kilburun'a gelince hayli perisanlık gördüklerinden baska bu kadar âdemi esya ve hayvanâtıyla berî tarafa nakle kifayet idecek kadar seffine o sevâhilde mevcûd olmadıgından bî-çâreler hayli zahmetler çekmişlerdir." [Bk. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, tertûb-i cedid, cild-i sâni, ikinci tab', İstanbul 1309, s. 247.]

³⁸ "Ol havâlide bulunan Rusya zâbitânî, 'bu tatarlar buraya gelinceye kadar su kadar otlarımızı hayvanlarına yedirdiler. Ve bu kadar ağaçlarımızı kesdiler. Tazmin iddi'â idecegiz.' Vâdilerinde Özi muhâfîzi bulunan vezîr Ali Pas'ya sikkâyotâmeler tahrîrinden hâli olmazlardı. Bir kavmin bi-gayr-i hakkın memleketlerini ellerinden alup da henüz gereği gibi yerlesmeksizin bi't-terâzi terk-i diyâr idenleri hârice çıkıncaya dek memleketlerinin hudâyî nâbit olan mahsûllerinden istî'mâle mecbûr oldukları hâlde 'bizim mahsûlâtımızı telef ideyürsunuz' deyü ta'arruz itmek artık ne derecelerde insafsizlik ve nasıl gaddarlık oldığı ta'rif ve izâha muhtâc degildir." [Bk. Cevdet Paşa, *Aynı eser*, s. 247.]

³⁹ Bk. Mirza Bala, Aynı madde, s. 756-57.

⁴⁰ Rus istila ve tehcir politikası ve sonuçları ile Osmanlı Hükümeti'nin buna karşı aldığı tedbirler hakkında bk. Ufuk Gülsoy, «1828-1829 Osmanlı Rus Savaş'ında Rumeli'de Rus İsgaline Ugrayan Yerler», *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, 28-30 Haziran 1989, Bildiriler*, İstanbul 1990, s. 21-35.

resmî bilgilere göre bu iki yıl zarfında 141667 Türk yerlerini terk etmişti. 1770'te, toplam nüfusu 5000000 olduğu tahmin edilen Kırım Hanlığı'nın 1500000 nüfusu barındıran Kırım yarımadasında, XIX. yüzyılın sonuna doğru sadece 300000 Türk nüfusun kaldığı düşünülürse, Rus tehcir siyasetinin ve Anadolu'ya olan göçlerin hacmini tahmin etmek güç olmasa gerektir.⁴¹

Askerî sefer ve savaşların dışında, dış baskınlar da göçü doğuran etkenler arasında dikkat çekmektedir. Bu dış faaliyetin, göçlerin oluşmasına iki yönden etkisi olmuştur. Birincisi, yapılan baskın sonucu, baskın yapılan yerleşim birimindeki insanların toptan sürülüp götürülmesi, ikincisi boşalan ve harap olmuş bu yerlere, bayındır hale getirmek için, Osmanlı Hükûmeti'nin, ülkenin başka bölgelerinden insanları göç ettirerek yerleştirmesi ve hukuken diğer reâyâyâ uygulanan mükellefiyetler içine onları dahil etmesidir: 1099/1687-88'de yapılan bir yazıma göre, Sinop'taki yirmi dört haneli Gerze köyü ile civarındaki yedi hanesi olan diğer iki köy halkı, Ruslar'ın yağmasına maruz kalmış, bu yağma sonucu, yöre halkının seksen ferdi Ruslar tarafından sürülüp götürülmüşlerdi. Ruslar tarafından götürülen bu köylülerin yerine de Sivas tarafından "defter harici(vergi mükellefi olmayan) ziraatçi insanlar gelerek bunlardan yüz otuz kadarı reâyâyâ yazılmışlardı.⁴² Karadeniz yöresindeki bu tip baskınların, Kazaklar tarafından da yapıldığı, köy ve kasabaları yağma ile halkını esir edip götürdüklerine şahit olunmaktadır.⁴³

Osmanlı toplumunda "iç göçler" in sebepleri olarak, burada bir takım tabiat olaylarının da etkili olduğunu belirtmek gerekir. Meydana gelen kıtlık ve deprem hâdiseleri, bunlar arasında sayılabilir. XIX. yüzyılın başlarında Diyarbakır yöresinde görülen kıtlıklar, göç nedeni olarak dikkati çekmektedir. 1805 ve 1810 yıllarında bu yörede meydana gelen kıtlıkların, bölge halkını perişan ettiği, köylerin harap olup ziraatin yapılamaz hale geldiği, fiyatların arttığı görülmüş, bütün bu şartların, köylüleri yerinden oynatarak durumlarını iyileştirmek için göç etmelerine sebep oldukları görülmüştü.⁴⁴ Buraya kadar açıklamaya çalıştığımız, XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda görülen iç göçleri, bir şekilde ifade etmeye çalışırsak mesele daha iyi anlaşılacaktır sanırım

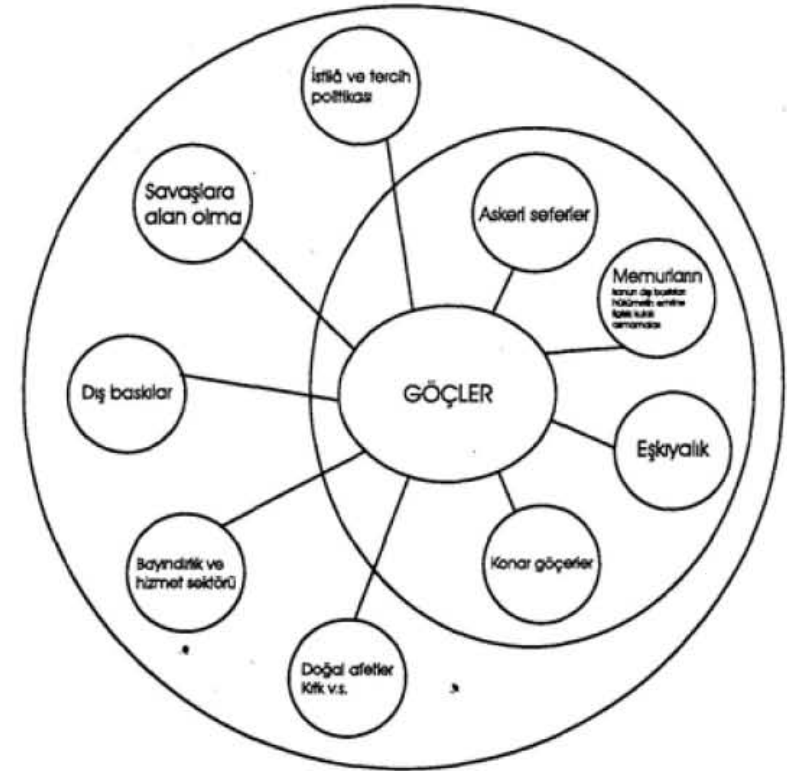
⁴¹ Kırım tarafından olan göçlerin sayısal rakamlarla ifadesi hakkında geniş bilgi için bk. Mirza Bala, Aynı madde, s. 756-57.

Ayrıca, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rumeli'den yapılan muhtelif Türk göçleri hakkında bk. Bilâl N. Simsir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler, I-III (1877-1878, 1879, 1880-1885)*, Ankara 1989.

⁴² Bu hususta teferruat için bk. İbrahim Güler, Aynı tebliğ, s. 6n18.

⁴³ "Karadeniz tarafından dahi bası sert Kazak görünüp, her sene deniz kenarında olan köy ve kasabaları yağma ve halkını esir edip, karşı koyan kimse olmamakla Rumeli Hisarı'na yakın yere gelip, Yeniköy'ü ve birçok bahçeleri yakarak Müslüman mallarını yağma edip, zarar verdi." [Koçi Bey, *Koçi Bey Risâlesi*, Bugünkü yazı ile yayına hazırlayan ve sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Birinci Baskı, KTB yayını n° 609, Ankara 1985, s.71.]

⁴⁴ Bu hususta bk. İbrahim Yılmazçelik, «XIX. yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim-Halk Münasebetleri», Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan, Samsun 1993, s. 374.

Şekilden de anlaşılacağı üzere, göçlerin bir bölümü toplum bireylerinin davranış biçimlerinden ileri gelirken, diğer bölümü de güdülen siyasetin bir sonucu olarak toplum bireylerinin dışında cereyan eden hadiselerden meydana geliyordu.

Gerek köylülerin, kasaba ve şehirlielerin belirtilen etkenlerden dolayı yer değiştirme tecrübesi, gerek konar-göçer aşiretlerin bir takım geçerli gerekçelere bağlı olarak hükümet kanalıyla doğal yaşam koşullarından ayırılarak iskân edilmeleri, gerekse başka ülke hükümetlerinin istilâ ve tehcir siyaseti veyahut insanların yaşadıkları bölgelerin savaş alanı olması örnekleri, Osmanlı toplumundaki göçlerin büyük çoğunluğunun zorlayıcı etkenlerden doğduğunu göstermektedir. İnsanların içinde buldukları bu nüfus hareketliliği

içinde, savaşlar ve seferlerden doğmayan fakat iç meselelerden kaynaklanan göçler de, savaş ve seferlerden sonra ortaya çıkan ve tehcir politikalarına bağlı olan göçler gibi, ülke için büyük sorun teşkil etmişti.

Göç Kabul Eden Mahaller:

Osmanlılarda göç kabul eden yerler arasında, aynı bölge veya idarî birim içinde olan şehir ve kasabalar olduğu gibi, farklı idarî birim veya bölgelerdeki yerleşim yerlerini sayabiliriz. Göçler, köylerden şehirlere doğru bir yön gösterirken aynı zamanda köye yerleşimler de görülebiliyordu.

XVI yüzyıl sonlarında bile "bu özellikleri taşıyan iç göçler" var idi.. III. Murad devri(1574-1595)nde yapılan tahrirlerde(H. 992/M.1584), Larende(Karaman) şehri göç alan İçil, Silifke ve Eskiil göç veren yerlerdi. Ayrıca Larende köylerinden şehire göçler de oluyordu. Larende dışından Larende'ye olan göçlerin bir kısmı köylerine yapılıyordu.⁴⁵

Tapu Tahrir Defteri N°104' de Larende şehrindeki 2048 neferden 56'sı dışarıdan gelerek buraya yerleşmişlerdi. Bunlardan 52'si Kıbrıs eyaletine bağlı İçil (an-İçil amede) sancağından ve 3'ü Silifke (an-Silifke amede), 1'i de Eskiil (an-Eskiil amede)'den geliyordu. Bu göçenler, Larende'ye geldikten sonra burada yerleşmiş ve deftere kayıt olmuşlardı.⁴⁶ Larende şehrine dışarıdan gelenler dışında Larende'nin kendi köylerinden de göçler oluyordu. Toplam 184 köyü olduğu anlaşılan Larende'nin 58 farklı köyünden 125 nefer Larende şehrine göç etmişlerdi.⁴⁷ Köylerinden Larende şehrine göç edenlerden bazıları toprak sahibi olmamakla birlikte bazıları toprak sahibi idiler. Bunlar şehire yerleşmelerine ve burada yaşamalarına rağmen köyde deftere kayıtlı idiler. Larende şehrine gelerek yerleşenler, hep bir yere yığılmayarak, şehrin 38 mahallesinden 27'sine dağılmışlardı. Larende kazasının merkez dışında 28 köyüne yine İçil'den toplam 50 nefer gelip yerleşmişti.

Larende sadece göç alan bir yer olmayıp aynı zamanda göç de veriyordu. Larende köylerinden 4 nefer Konya'ya 4 nefer İstanbul'a göç etmişti. Larende'den dışarıya olan bu göçler, belirtilen tahrirde "der-Konya", "der-İstanbul" şeklinde belirtilmektedir.⁴⁸

⁴⁵ Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Bölümünde Araştırma görevlisi olarak çalışan meslektaşımız Osman Gümlüşü'nün yaptığı "XVI. Yüzyılda Larende Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus" adlı doktora çalışması sonuçlandığı zaman, Karamanda'ki nüfus hareketliliği bize, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde "iç göçler" konusunda daha açık bilgiler verecektir.

⁴⁶ Bk. *Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi(TKGMA), Tapu Tahrir Defteri, N° 104*, sene H. 992/M.1584, varak: 133a-143a.

⁴⁷ Bk. ve krs. *TKGMA, Tapu Tahrir Defteri, N° 104*, varak: 155b.; N° 113, sene H. 992/M.1584, varak: 182b.

⁴⁸ Bk. *TKGMA, Tapu Tahrir Defteri, N° 113*, sene H. 992/M.1584, varak: 189b.

XVIII. yüzyılda Karadeniz'in Anadolu sahillerinde mevcut kazalar, göç kabul eden ve göç veren yerler olarak dikkat çekmektedir. Sahillerdeki bu kazaların, özellikle Kırım tarafından çıkan göçleri karşıladığı görülmüyor. Kırım'daki Kefe ve havalisinden Anadolu sahillerine doğru olan bu göçler, Bolu, Kastamonu, Kartal, Gökyüze, İznikmid, Sabancı, Handek, Düzce, Viranşehir, Ulak ile Karadeniz Boğazı'nda Anadolu Kavağı'ndan Sinop'a varıncaya kadar olan sahildeki kazaları etkilemişti. Bu sebeple 1783'te bu sayılan yerlerin yöneticileri ve görevlilerine: Kocaili sancağı mutasarrıfı (Ali Paşa), Bolu voyvodası kapucubaşlarından el-Hac Ahmed, Kastamonu sancağı mütesellimi kapucubaşılık payeli Altıkulaç-zâde Hüseyin'e, gerekli tedbirlerin alınması konusunda emir buyurulmuştu.⁴⁹

Osmanlı-Rus savaşları nedeniyle daha bu yüzyılın ilk yarısından itibaren gittikçe artmış bulunan Kırım tarafındaki göçlerin, sadece Anadolu'nun Karadeniz kıyılarındaki yerlerine değil, Anadolu'nun iç kısımlarına da yapıldığı görülmektedir. Hatta öyleki, bu yöreden göçen insanların iskânı için, yeni köylerin bile tesis edildiğini görüyoruz: Kırım muhacirlerinden bir kısmı, Karaman'da meskun edilmiş ve bunlar, o zamana kadar Karamanlılar'ın hiç tanımadıkları ziraat yapma usulleri ve aletlerinin imalatının umumileşmesine hizmet etmişlerdi.⁵⁰ Yine harpler dolayısıyla Rumeli, Kafkasya, Ahıska taraflarından gelen göçmenler kütesinin iskânı için de çalışılmıştı. Bu maksatla mesela Konya vilâyetinde Konya merkez mahalleleri, nahiyeleri ve Karaman kazasından başka, Ilgın, Akşehir, Ereğli, Bozkır, Hamîdabad, Antalya, Niğde gibi kazalarda ve bunların nahiyelerinde yeni köyler kurulmuştu. Gelen muhacir kütleleri, bu yeni kurulan köyler ve daha önce buralara gelmiş bulunan eski göçmenler için kurulan köylere , ayrıca yerli ahalinin meskûn bulunduğu köylerin çevresine veya köyün içinde yeniden teşkil olunan mamur mahallere yerleştirilmişlerdi. 1307-1308 / 1889-1890 seneleri zarfında Konya merkez mahalle ve nahiyeleri ile, vilâyete bağlı kazaların nahiyeler merkezleri ve köylerine yerleştirilen Rumeli, Kafkasya, Ahıska göçmenlerinin toplam miktarı 5430 kadar olup, bunların 1314 haneyi teşkil ettikleri görülmüyordu. ⁵¹

Göç kabul eden yerler arasında hiç kuşkusuz ilk sıralarda saymamız gereken Osmanlı başkenti İstanbul idi. İstanbul'a olan göçlerin önlenmesi konusunda Osmanlı hükümdarlarının sık sık yayınladığı emirlerden

⁴⁹ Bk. *BOA, Cevdet,Dahiliye, N° 11134*, belge tarihi: Sevvâl basi 1197 / Ağustos somu 1783.

⁵⁰ Bk. Sapançalı Hasan Hüseyin, *Karaman Ahval-i İctimaiyye Coğrafyye ve Tarihîyesi (1341H. / 1338R. / 1922 M.)*, yayınlayan: İbrahim Güler, Ankara 1993, s. 73-74.

⁵¹ Bk. *Konya Vilâyeti Sâlnâmesi, sene 1310*, s. 262-263; *sene 1312*, s. 246-249.

anlaşıldığına göre, başkente olan göçlerin diğer yerleşim birimlerine kıyasla daha yoğun olduğu anlaşılıyor. XVII. yüzyılda da, İstanbul'un çevresinin göç edenlerle dolu olduğu, devrin kaynakları tarafından belirtilir.⁵² Bunun sebebi, hiç kuşkusuz İstanbul'un taşraya veya taşradaki şehirlere göre daha iyi imkânlarla sahip bulunması, herşeyden önemlisi başkent olması idi.

Karadeniz'in Anadolu yakasındaki yerler bir taraftan göçleri kabul ederken, diğer taraftan İstanbul'a göç de veriyorlardı: Trabzon, Giresun, Ünye, Samsun, Sinop, İnebolu, Bartın, Ereğli, Gülyarmâri, Alaylı, Şile, Akçaşar, Samako Ereğlisi, Ağaçlı, Şeyhli, Kaymas, Handri, Bures v.s. Kavağa gelinceye kadar olan mahaller bunlar arasındaydı. İstanbul'a bu göçler olduğu sırada daha 1768-1774 Kırım harbi olmamıştı ve 1746'da, bu yerlerin görevlilerine⁵³ İstanbul'a olan göçlerin önlenmesi emredilmişti. 1784'te de, aşağı yukarı aynı yerlerin görevlilerine; Trabzon valisi Ali Paşa'ya ve Giresun, Ünye, Canik(Samsun), Sinop, Bartın, Ereğli, Gölparazarı, Alaplı, Şili, Akçaşar, Samako Ereğlisi, Ağaçlı, Kıymas, Kandıra, ve Kavak'a kadar olan yerlerin kadılarına, naiplerine, iskele eminlerine ve diğer görevlilerine, buralardan İstanbul'a göç bırakılmaması, göçlerin İstanbul'a olmaması için, emir gönderilmişti.⁵⁴ Zira belirtilen bu Kuzey Anadolu şehir, kasaba ve köylerine gelen göçmenler, buralardan daha sonra çeşitli nedenlere bağlı olarak İstanbul'a göçlerini devam ettiriyorlardı. Zaten çoktan beri devam eden iç göçler nedeniyle, sıkıntı içindeki İstanbul, savaşların yarattığı sonuçlardan olan göç dalgalarıyla da, mevcut sorunlarını daha artırmış bulunuyordu.

Kırım tarafından Anadolu'ya olan göçlerin aksine, Karadeniz'in Anadolu ve Rumeli yakasından Kırım tarafına da göçler oluyordu. Muharrem 1203/Ekim 1788'lerde Karadeniz sahillerinden Kırım tarafına reâyânın bazıları, aralık buldukça, "ev göçü" ile Kırım tarafına gidiyorlardı. Terkos Mahkemesi'ne gönderilip, Karadeniz sahilleri köylerinin ahalileri ile iskele eminleri davet edilerek huzurlarında okunan emirden sonra Terkos kadısının kaleme alınmış arzda, bu göç hâdisesi, açık bir şekilde tasvir edilmektedir.⁵⁵

⁵² Bk. Kâtip Çelebi, *Aynı eser*, s. 24

⁵³ Bunlar Trabzon valisi ile ismi geçen yerlerin kadıları, naipleri, serdarları, mukataa ve evkaf zabıtları, iskele eminleri, ayan-ı vilayet idi [Bk. SSS, N°: 86, *sene 1157-1160*, s. 78-77, *belge:165*, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.]

⁵⁴ Yücel Özkaya, «XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu», *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, 13-17 Ekim 1986*, Samsun 1988, s. 139-140.

⁵⁵ Bk. BOA, *Cevdet,Dahiliye, N° 952*, belge tarihi: 14 Muharrem 1203 / 15 Ekim 1788.

İstanbul'a "ev göçü" ve "diğer göçler" veren yerler arasında, Kestel ve Nazilli gibi Batı Anadolu şehir ve kasabaları da vardı. Bu yöre halkının daha önce göç yapmayacaklarına dair söz vermelerine rağmen, İstanbul'a yaptıkları göçü durdurmadıkları görülmektedir. Bu sebepten yöre halkına hitaben gönderilen emirlerde, onların taahhütlerini bozdukları ve göçü durdurmaları belirtilmekte, bu husus beldelerin kadısınınca halka duyurulmakta idi.⁵⁶

Anadolu ve Rumeli'deki bazı önemli merkezler de, hem göç veren hem de göç alan yerler olarak görülmektedir. Rumeli ve Anadolu yörelerindeki has, vakıf, zeamet, timarlara ait kasaba ve köylerdeki mal ve araziye sahip vergi mükellefi reâyâdan bazıları, İstanbul dışında Bursa, Edirne şehirlerine de gelip ikamet etmeye başlamışlardı.⁵⁷ Bilinen bir takım sebeplerden dolayı perişan olmuş halk, yerini yurdunu terk ile Sivas eyaletine, Karaman civarına, Aydın sancağına, Konya ve Larende'ye dağınık olarak yerleşmişler, buraları vatan eylemişlerdi.⁵⁸ Akşehir halkı ise, birer bahaneyle, eski yurtlarını terk edip çoluk ve çocuklarıyla birlikte Manisa, Kuşadası, İzmir, Bursa ve yöresindeki kasaba ve köylere yerleşmişlerdi.⁵⁹ Haymana mukataasından göç edenler de, 1 Ağustos 1706'da, en yakın yerler olan Konya, Aksaray, Ankara ve diğer bazı yerlere gidip yerleşmişlerdi. Diğer taraftan Zile hassına kayıtlı bazı reâyâ(köylüler), topraklarını terk edip yakınındaki kazalara ve köylere, çiftliklere yerleşmişlerdi.⁶⁰

Osmanlılardaki göçlerden biri de "ferdi göçler" idi. Bunlar, özellikle askerî bir mahiyet de arz etmekteydi. Kuzey Afrika'da Türk idaresi kurulduktan sonra, bu bölgedeki "garb ocakları" diye anılan Trablusgarb, Tunus ve Cezayir'e, aşağı yukarı Anadolu'nun her köşesinden gönüllü olarak asker alımları yapılır ve bu askerler gittikleri adı geçen ocaklarda kalarak evlenip aile kurarlardı ve orada yerleşirlerdi. Bu şekilde de Kuzey Afrika'da Türk nüfusunun bulunmasına imkân verirlerdi.⁶¹

⁵⁶ Bk. BOA, *Cevdet-Dahiliye, N° 1167*, belge tarihi: 11 Ramazan 1207/ 18 Nisan 1793.

⁵⁷ Bk. ve krs. Mustafa Akdag, *Büyük Celâli Karisikliklerinin Başlaması*, Erzurum, 1963, s.27; Yücel Özkaya, «... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu», s. 174.

⁵⁸ Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 180-81.

⁵⁹ Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 189.

⁶⁰ Bk. Yücel Özkaya, *Aynı makale*, s. 176-77.

⁶¹ Bu konuda geniş bir inceleme için bk. İbrahim Güler, *XVIII. Yüzyılda Tunus Eyaleti ve Anadolu'dan Asker Alımı, Beylerbeyi Hammuda Pasa'nın Faaliyetleri, İdari-Askerî Bakis*, Doçentlik tezi, Mugla 1997, s. 88-145.

Göç kabul eden yerler arasında, sadece bir idarî birim içindeki şehirler değil, aynı zamanda amacı farklı farklı da olsa köyler de vardı. Bir bölgeden göçle bir başka bölgenin idarî birimine gelen göçmenler, geldikleri birimdeki köylere de yerleşmişlerdi: 62 XVIII. yüzyılda Karadeniz'in en işlek ve önemli limanı özelliğine sahip olan Sinop'un hem göç veren hem de göç kabul eden bir yer olarak dikkat çektiği görülür. Sinop ayrıca kendi idarî birimi bünyesinde de göçe maruz kalmıştı. Sinop kazası dahilindeki köylerden, Sinop şehrine birçok göçün yapıldığı görülmektedir. Sinop şehrinde ölen kişilerin bıraktığı terekeler, buna dair örnekleri tespit etmemizi sağlamakta ve bu göç hâdisesine şahitlik etmektedirler.⁶³ Bütün bu örnekler, köyden şehire göç edenlerin geldikleri köyler ile bağlarını koparmadıklarını ve aynı zamanda hem şehirde kurdukları işleri gereği esnafılık, zanaatkarlık veya işçilikle uğraştıklarını hem de köylerinde çiftçiliği yürüttüklerini, bahçede ağaçlar yetiştirerek bahçecilikle ve

62 Aslen Bozok kazasından olup Arab taifesinden biri, Sinop'un Karasu nahiyesindeki Sahneköy adlı köye yerleşip burada ikamet etmeye başlamış ve daha sonra burada ölmüştü. Bu kimse (Ahmed bin Receb bin Hasan)ın burada çiftçilikle uğraştığı, bıraktığı terekelerinden anlaşıyordu. [Bk. SSS, N°: 89, s. 71-70, belge:77, belge tarihi: 14 Zilkade 1149 / 16 Mart 1737].

63 Sinop'un Cami-i kebir mahallesinde ikamet eder iken, dükkân v.s. mal ve mülklere sahip olduğu halde ölen Osman bin Hasan'ın, tereke malları arasında babasından miras olarak kendisine intikal etmiş Tobli isimli köydeki emlak ve escardan bahsedilmesi, bu mahalle sakini Osman bin Hasan'ın aslinin Tobli köyünden olduğunu ve onun Sinop'a gelip yerleştiğini, burada kendisine bir iş kurarak dükkân çalıştırdığını göstermektedir. [Bk. SSS, N°: 89, s. 74, belge:70, belge tarihi: 25 Sevvâl 1149 / 26 Subat 1737]. Sinop'un Arasta mahallesi'nde oturur iken ölen Mustafa bin Mustafa'nın da, Sinop'un Küçekli köyünde evi, bahçesi, mal, mülk ve hayvanları ile çiftçiliğe ait aletleri ve arabası vardı. [Bk. SSS, N°: 89, s.53-52, belge:117, belge tarihi: 12 Rebüllevvel 1150 / 10 Temmuz 1737]. Yine Sinop'un Seyh mahallesi sakinlerinden iken ölen es-Seyyid Mustafa Çelebi ibn es-Seyyid Mehmed Çelebi'nin, Sinop'ta olduğu gibi, Sinop şehri dışında Karaca Kenise divanından Civertek köyünde ve Fakireli köyünde mal ve mülkleri vardı; Bu tereke sahibinin köylerdeki mal ve mülklerinin büyük bir kısmını ziraat aletleri, hayvanlar ile hayvanların muhafaza ve ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılmış tam(dam) ve samanhaneleri, ayrıca bahçeleri ve eski bir arabası vardı. [Bk. SSS, N°: 89, s.64, belge:92, belge tarihi: 15 Zilhicce 1149 / 16 Nisan 1737]. Ayrıca, Sinop'ta oturan Ali bin Receb'in (bu kişi Sinop'un zenginlerinden olup şehir merkezinde de kendine ait bakkal (bk. İbrahim Güler, *Doktora Tezi*, s.149), semerci dükkânı (bk. İbrahim Güler, *Doktora Tezi*, s. 150) ile diğer sahihlarla ortak dükkânları vardı (bk. İbrahim Güler, *Doktora Tezi*, s. 151.) de Saraycık köyünde ağaçlıklı bir menzili bulunuyordu. [Bk. SSS, N°: 86, s.33-35, belge: 254, belge tarihi: 10 Ramazan 1158 / 6 Ekim 1745]. Mustafa Çelebi ibn Mehmed Çelebi ile Hasan Bese ibn Hasan Aga da, Sinop'ta oturup da köylerde malları olan insanlardı. Mustafa Çelebi, Sinop şehrinde Arslan mahallesinde oturan bir insandı ve bu mahallede ikamet eder iken ölmüştü. Ama bu şahsın, Çukurköy'de evi, ev içinde anbarı, samanhanesi ve meyve ağaçları vardı. Bu şahıs oturduğu Sinop şehri mahallesinde de camus inegi ve kara sigir beslemekte idi. [Bk. SSS, N°: 89, s.67-66, belge: 86, belge tarihi: Zilhicce'nin ilk günü 1149 / Nisan bası 1737]. Seyh mahallesi sakini Çakmakoglu diye bilinen Hasan Bese'nin ise, şehirde Kaban Çarşisi'nde han ve dükkânı, aygır tay ile birkaç kısırağı, Çenki köyünde de bir fevklâni kösk ile bağ ve meyve bahçeleri, 2 arabası, yeteri kadar çift hayvanları, inek, öküz, tana ve ekim ve yemek için tahil ürünleri vardı. [Bk. SSS, N°: 89, s. 58-57, belge:107, belge tarihi: 22 Muharrem 1150 / 22 Mayıs 1737]. Bir köyde oturup da Sinop şehrinde mali mülkü olan köylüler de vardı. Sinop kazasının Karasu nahiyesinde bağlı Bağçekaribi köyünden Tutmakzade diye tanınan Mustafa bin Abdurrahman'ın, adı geçen köyde oturmasına rağmen Sinop şehrinde fevklâni ve tahtanî iki ev ile havluyu muhteviyer ve meyve ağaçları vardı. Tutmakzade Mustafa oturduğu köyde de mal ve mülke sahip idi. [Bk. SSS, N°: 86, s.51, belge: 281, belge tarihi: Zilkade bastarı 1157 / Aralık bası 1744].

hayvancılıkla da meşgul olduklarını göstermektedir. Bu; bugün Anadolu'nun birçok şehirlere göç vermiş köylerin insanların özelliğini göstermektedir. Günümüzde de birçok Anadolu köylüsünün, köyüyle bağlantısını kesmeyip, geldiği köyündeki arazisini, bağ ve bahçesini işletmeye çalıştığını biliyoruz. Köylerden şehire yerleşmelerin bu örneklerde sebebi pek bilinmemekle beraber, hiç kuşkusuz bu göç olaylarının arkasında yatan sebepler arasında, ya bir görev, yahut zanaat veya köyün ve şehrin ekonomik ve sosyal şartlarının yattığı da bir gerçektir. Bunu, göçlerin diğer sebepleri arasına ilave etmek gerekir.⁶⁴

Sinop'tan göçerek başka yerlere yerleşenler arasında zimmiler de bulunuyordu.⁶⁵

Göçlerin Etkileri:

Osmanlı Devleti'nde bu yüzyılda meydana gelen göç hâdiseleri, muhtelif yönlerden Osmanlı toplumunu ve hükümetlerini derinden etkilemişti. Bu etkileri, etkilenenler açısından değerlendirme ve sınıflamaya tâbi tutmak mümkün olduğu gibi, olumlu ve olumsuz yönlerden de incelemek mümkündür. Biz burada, göçlerin etkilerini, etkilenenler açısından ele alırken, etkilerin olumlu ve olumsuz yönlerini de esas alarak bir değerlendirmeye tâbi tutmuş olacağız:

Göçlerin etkilerini, etkilenenler açısından değerlendirdiğimizde, sırayla karşımıza, devlet veya kurumları ile şehirler, köyler, konar göçerler, aileler ve bireyler çıkar. Göçler, devlet, şehirler, köyler, aileler ve bireyler üzerinde tedavisi gerçekleştirilemeyen yaralar meydana getirmişti. Dolayısıyla göçlerin etki alanı içine toplumsal olarak göçü yapanlar, karşılayanlar ve göçten arda kalanlar ile devletin hükümetleri, askerî, malî kurumları ve temsilcileri, memurlar girmişlerdi. Bunları, göçlerden etkilenen dört ana öge ("göçü

64 Göçlerin sebepleri bölümüne bakınız.

65 Aslen Sinop şehri varosunun zimmilerinden iken başka bir yer (diyar-ı âhar)de yerleşen Vasil veled-i Elyadi adlı zimmi bu cümledendi. Fakat bu şahsın Sinop'tan niçin göç ettiği ve hangi şehir, kaza veya köye yerleştiği belli değildir. [Bk. SSS, N°: 89, s. 72, belge:75, belge tarihi: 12 Zilkade 1149 / 14 Mart 1737]. Yine Sinop'un Ayaklı kenise mahallesi (mahallat-ı kefereden) sakinlerinden Todosiya binti Baftaka adlı kadın da, esi ile İstanbul'a giderek burada oturmaya başlamıştı. Bu ikametini geçici mi sürekli mi olduğu belli değildir. Ancak bu kadının erkek kardeşinin öldürülmesi dolayısıyla bir dem ü diyet davası için Sinop'a geldiği, onun bu hâdisesinin sırasında hâlâ İstanbul'da oturduğu anlaşılmaktadır. Belirtilen bu Hristiyan ailenin İstanbul'a Sinop'tan niçin göçtüğü belli değildir. Bu kadının esiyle birlikte İstanbul'a yerleşmesi bir kaat olayına bağlı olabilir. Zira, ağabeyi Sinop'ta bir müslim kişi tarafından öldürülmüştür. Kocasını böyle bir olayla karşı karşıya getirmek istememiş olabilir. Tabii ki bu fikir kesinlik ifade etmez. Çünkü, belgede bu hususta bir kayıt bulunmamaktadır. Bu kadının, ağabeyinin Sinop'ta ölümünden 2 yıl sonra vekil olarak tayin ettiği kocası vasıtasıyla Sinop'ta dem ü diyet davasında bulunduğu görülmektedir. [Bk. SSS, N°: 89, s. 61, belge:98, belge tarihi: 14 Muharrem 1150 / 14 Mayıs 1737].

yapanlar", "göçleri karşılayanlar", "göçlerden arda kalanlar" ve "devlet") olarak kabul edebiliriz.

XVIII. yüzyılda göçler, Osmanlı Devleti ve hükümetlerini çözüm arayışlarıyla meşgul ederken, devletin ekonomik ve askerî düzeninde çöküş; köy ve şehir hayatında da bir karmaşa ve bunalım meydana getirmişti. Ayrıca, insanlara bir taraftan iyi şartlara ve güzele ulaşma imkânı verirken, diğer taraftan onları sıkıntılara sokmuştu:

İnsanların gerek ferdi olsun gerek çoluk çocuklarıyla olsun yıllarca yaşadıkları yerlerini yurtlarını terk etmeleri, gittikleri yeni yerlere uyum ve oralarda geçimlerini temin etme gibi güçlükleri doğurmuştu.

Göç eden bu insanlar, hiç kuşkusuz göç sırasında, göçlerinin taşınması, güvenlik ve doğal şartların getirdiği zorluklar gibi, bir takım sorunları da yaşıyorlardı.

Göç kabul eden yerlerin insanların, göçle gelenleri, belli sayıda olmaları münasebetiyle dışlamaları, onları şu veya bu şekilde rahatsız ve tedirgin etmeleri, göçün yarattığı sorunlardan bir başkası idi.

Göç kabul eden (Karadeniz'in Anadolu kıyılarında Sinop'tan Boğaza kadar kıyı ve iç bölgelerinde bulunan) kazaların ahalisi, Kırım'dan göç eden İslâm ahali ve gariplerin ma'dûd olmaları sebebiyle onları dışlamış ve çeşitli şekil ve yöntemlerle rahatsız ve tedirgin etmişlerdi. Bu sebeple hükümet merkezinden, ilgili göç kabul eden mahallerin yöneticilerine gerekli tedbirlerin alınması buyurulmuştu.⁶⁶

Yine göç eden bu insanlar, bir taraftan da, devletin aldığı tedbirler nedeniyle, buldukları yerden hareket etmemeleri, yurtlarını terk etmemeleri, eğer yurtlarını terk edip de yollarda yakalananları ve bir başka bölgeye yerleşebilenlerin tespit edilenleri olur ise, bunların asıl memleketlerine geri gönderilmeleri, hatta gerekirse cezalandırılmaları gibi muamelelere uğramışlardı. Dolayısıyla göç eden insanlar, hükümetin göçlerden caydırıcı güçlerini de karşılarında bulmuşlardı.

Bununla beraber, bu kadar meşakkatle XVIII. yüzyılın Osmanlı cemiyetinde göç etmeyi başarabilen insanlar, devrin karakterine bağlı olarak gittikçe ağırlaşan vergi mükellefiyetinden, tımarlı sipahilerin denetiminden ve diğer taşra görevlilerinin zulümlerinden, eşkıyaların kötülüklerinden kurtulmakta, asayiş ve nizam bakımından daha güvenli görünen şehir imkânlarından yararlanma imkânına kavuşmaktaydılar.⁶⁷

⁶⁶ Bk. BOA, *Cevdet, Dahiliye*, N° 11134, belge tarihi: Sevval bası 1197 (Ağustos sonları 1783).

⁶⁷ Günümüzdeki göçlerin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında mütalaa için bk. Taylan Akdoğan, *Göç ve Değişim*, İstanbul 1979, s. 21.

Göçler, ayrıca, günümüzde olduğu gibi, Osmanlı toplumunda, ülkenin muhtelif yerlerine yayılmış, parçalanmış ve küçülmüş bir takım aile örneklerini de ortaya çıkarmıştı. Bu ailelerin bir üyesi esas yurtlarında kalırken, diğerleri başka şehirlerde bulunuyor, hatta bu ikincileri zaman zaman eski ailelerinin, kökenlerinin bulunduğu memleketlerine, şu veya bu sebeplerle gidip geliyor, oraları ziyaret ediyorlardı;⁶⁸ günümüzdeki Türk toplumunda yaşanan dağılmış aile örneklerinde yapıldığı gibi.

Toplumu ve devlet düzenini derinden etkileyen göçler karşısında Osmanlı Hükümeti, bir takım tedbirlere başvurmak ve çözüm yolları üretmek zorunda kaldı. Fakat göçler, doğrudan doğruya devleti nasıl sarsmış ve onun düzenini nasıl bozmuştu?

a) Göçün Devlet Açısından Tesirleri:

XVIII. yüzyılda Osmanlı cemiyetinde meydana gelen göçler, muhtelif yönlerden devlet düzenine tesir etmişti: Devletin ekonomik düzeni sarsılmıştı. Herşeyden önce ülke genelinde ekilebilen birçok arazi, XVIII. yüzyılda yoğun bir şekilde "görülen göçler" sonucu, boş kalmış, memleketin ziraati ve güzellikleri mahvolmuştu.⁶⁹ Bu durum, devletin gelirlerini düşürüyordu. Bu yüzden devlet, para ve zahire sıkıntısına giriyordu. Bunu da en belirgin biçimde birçok cephede yapmakta olduğu savaşlar sırasında yaşamıştı.⁷⁰

Göçler, ülkenin her tarafındaki has, zeamet, tımar ve vakıf gelirlerinin zarar ve noksanlık görmesine de neden olmuştu. Diğer taraftan, bir kısım insanların geldikleri yerlerdeki sanatlarını İstanbul'da icra etmeye başlamaları nedeniyle, onların asıl memleketlerinde iken işledikleri mallar üzerinden alınan "bac" ve "gümrük" vergileri alınamaz olmuştu: Zira bu insanlar, eski sanatlarını bu yeni geldikleri ve yerleştikleri İstanbul'da sürdürdüklerinden, eskiden yaptıkları eşyalarla ilgili vergilerini İstanbul halkı vermediği için vermez olmuşlardı.⁷¹ İstanbul halkının bir kısım vergilerden muaf tutulması, buraya göç etmiş bulunan insanların da aynı gerekçe ile vergi mükellefiyetinden kurtulması imkânını hazırlamış, onların asıl memleketlerinde verdikleri bütün vergiler, devlet hazinesine giremez olmuştu. Kısacası taşra halkının, yani reâyânın büyük şehirlere akın etmesinin, ekonomik, zirai ve malî bakımlardan devlet gelirine, Hazine'ye büyük zararları dokunmuştu.⁷² Vakıf ve tımar arazi sistemindeki bazı Osmanlı reâyâsı, bu şartları yaşayan ve yaşatan zümre olarak dikkat çekmekteydi.

⁶⁸ Bu hususa dair örneği "SSS, N°: 89, s. 61, belge: 98, belge tarihi: 14 Muharrem 1150 / 14 Mayıs 1737" de görüyoruz.

⁶⁹ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 174.

⁷⁰ Bk. ve krs. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 3-4; Yusuf Halaçoğlu, « ... İskân Siyaseti ve ... », s. 58.

⁷¹ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 183, 186 ve 187.

⁷² Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 27.

b) Göçlerin şehirlere etkileri:

Osmanlı Devletinde XVIII. yüzyılda görülen göçler, şehirlerde nüfusu artırıyordu. Ayrıca, işe ve iskân sorununu da doğurmuştu. Diğer taraftan gıda, beslenme, giyim v.s. eşyaların temininde sıkıntı ve kıtlık yaratıyordu. Bu ise, bahsedilen ürün ve eşyaların fiyatlarını artırıyordu. İşsizliği ortaya çıkarıyor, sınırlı olan iş imkânları dolayısıyla şehirlerde istihdam ile yeni iş sahalarının açılmasını zorunlu kılıyordu. Şehirlerde isyan ve anarşi hareketleri, emniyetsizlik ve asayişsizlik ortaya çıkıyordu. Özellikle İstanbul'da bu sorunlar daha çok hissedilmiş, hükümetlerin bu sorunlara çözüm arayışlarında en belirgin örneği teşkil etmiştir.

e)Göçlerin Köylere Tesirleri:

Göçler, köylerin nüfusunu azaltıyordu. Ayrıca, köylerin arazileri ile evlerinin boş ve harap olmasına sebep olmuşlardı. Göçlerden sonra, köylerde ve kasabalarda arda kalanlar üzerine, önceki nüfusa göre tayin edilmiş vergi miktarları aynen bırakılarak onların normalde ödeyecekleri vergilerden ziyadesinin yüklenmesi söz konusu oluyordu.

Diğer taraftan savaşlar veya tehcir politikası nedeniyle zorunlu olarak göç yapan insanların da köylere yerleştirilmesi gerekmişti. Kırım'ın 1783'te Rusya tarafından ilhakıyla gerçekleştirilen tehcir politikası sonucu, Karadeniz kıyılarındaki kazalara gelmiş bulunan insanlar, sahillerden uzak köylere birer ikişer yerleştirilmişlerdi. Bu göçmenlerin cemiyet halinde değil de birer ikişer yerleştirilmelerinin kararlaştırılması, hükümetin göçmenlerin cemiyet halinde bulunmalarının sakıncalarından kaygı duyulmasındandı. Bu kaygıyı artıracak birçok şartlar bulunuyordu :

Bir kere daha asrın başlarından beri gittikçe yoğunlaşan ve büyük sorun olan mevcut iç göçler vardı⁷³; diğer taraftan tehcir politikası sonucu gelenlerin Anadolu'nun meskûn bölgelerine cemiyet halinde yerleştirilmesinin getireceği uyum ve yerlilerle kaynaşma problemleri vardı. Hükümetin Kırım tarafından gelen göçmenlerin birer ikişer köylere yerleştirilmesini istemesindeki amaç, köylülerin köylere yerleştirilmiş olan bu az sayıdaki insanları misafirperverlikle karşılayıp onları kabullenmelerini sağlamak, gelenlerin Anadolu gelenek ve görenekleriyle yoğurulmalarına imkân hazırlamak, söz konusu göçmenlerin cemiyet halinde asayiş bozacak hareketlerinin önüne geçmek için idi.⁷⁴

⁷³ Daha 1635'lerde, Osmanlı ülkesindeki köylerden birçoğunun göçler nedeniyle harap durumda olduğu biliniyor.[Bk. Kâtip Çelebi,*Aynı eser*, s. 24]

⁷⁴ Bk. *BOA, Cevdet, Dahiliye, N° 11134*, belge tarihi: Seval bası 1197(Agustos sonları 1783).

e)Göçlerin Konar-Göçerler Cihetinden Tesirleri:

Konar-göçerler veya başıboş yaşayan aşiretler, köylerin ve ekilip dikilen arazilerin yerleşik toplumda ortaya çıkan göçler nedeniyle boşalması sonucu, boşalan bu yerlere yerleştirilmişlerdi. Dolayısıyla göçler, hükümet için konar-göçerlerin iskânını zorunlu kılmıştı.⁷⁵ Aksi halde harap olan köylerin bayındır hale getirilmesi mümkün olmayacaktı. Damat İbrahim Paşa, doğduğu köyü büyütmek ve güzelleştirmek gayesiyle, bir takım imar faaliyetlerinde bulunmuş, göçebe aşiretleri köyüne iskân ettirmişti.⁷⁶ Şubat sonları 1768'de Esb-keşan Mukatası'ndan başka Konya'da olan reâyâdan bundan önce 91 ve bu anda 26, Kadınhanı Derbendi, İlğın kazasında Arkıd hanındaki reâyâdan 73 olmak üzere toplam 190 nefer, iskân olunup defterleri oluşturulmuştu. Ayrıca, Kırışözü kazası ağaları Kulubeg-zade Mustafa Ağa, Abdullah-zade Seyyid Ağa birlikte Ankara sancağında ve derununda sakin olan hanelerin iskânı için azimet etmişlerdi.⁷⁷

İzlenen bu politika sonucu konar-göçerler veya başıboş yaşayan aşiretler, göçebe kültüründen yerleşik kültüre geçmiş bulunuyorlardı. Söz konusu uygulamaya ile kendilerine arazi tahsis edilen konar-göçerler, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru artık köylüler zümresi arasında yer almışlardı.⁷⁸

Göçlerin yukarıda izah etmeye çalıştığımız bu etkilerini, bir şekilde ifade edersek konu daha iyi anlaşılacaktır. (Bk. Şekil: 2).

Osmanlı Hükümeti'nin Göçler Karşısında Aldığı Tedbir ve Uygulamaları:

Hükümetler, yöneticiler ve onların danışmanları durumunda olan düşünen beyinler tarafından, Osmanlı toplumu ve bireylerinin geleceğine ehemmiyet vermek; sosyal hastalık iyice gelişmeden onların sorunlarına acil çözümler geliştirmek gerekiyordu. Bu; devletin, sağlıklı bir topluma sahip olması ve geleceği için önem taşıyordu. Onun için, sosyal bir sorun olan ve birçok alanda ağır neticeleri bulunan göç sorununa ilgililerin eğilmesi zorunlu bir hal idi.

⁷⁵ Konar-göçerlerin XVII. yüzyılda Osmanlı idaresindeki durumları, hukukî nizamları, iskân edilmeleri, toprakların iskâna açılmasında takip edilen usul ile iskân edilen konar-göçerlerin yerleştirildikleri bölgelerden firar edip başka yerlere gitmeleri hakkında bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Tesebbüsü(1691-1696)*, İstanbul 1963, s. 11-95.

⁷⁶ Bk. Bahaeddin Yediyıldız, «Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü», *Vakıflar Dergisi*, XIV, Ankara 1982, s. 5.

⁷⁷ Bk. *BOA, Cevdet-Dahiliye, N°561*, belge tarihi: 9 L[Sevval] 1181[28 Subat 1768].

⁷⁸ Yusuf Halaçoğlu, İskân Siyaseti ve...., s. X.

Osmanlı toplumunda görülen göçler, XVIII. yüzyıl boyunca da birçok alanda etkileri olan neticeler doğurmuştu. Bu sebeple hükümetler, dolayısıyla Osmanlı sultanlarının, çözülmesi gereken bir sorun haline almıştır. Osmanlı sultanları ve hükümetleri, bu sorunun çözülmesi için sık sık taşradaki göç veren veya alan yerlerin yönetici ve görevlilerine müteaddid defalar emirler çıkarmak zorunda kalmış, alınması gereken tedbirleri karara bağlamıştır.

Alınan bu karar ve gönderilen emirnameler, İstanbul şehrinin günlük hayatını doğrudan ilgilendirdiği gibi, devletin diğer bölgelerinde bulunan yerleşim birimlerini de yakından alakadar ediyordu. Özellikle XVIII. yüzyıldaki taşradan İstanbul'a olan göçler, büyük sorun teşkil etmişti. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin aşağı yukarı her bölgesinden, İstanbul'a başkent olması ve diğer yerlere göre daha geniş imkânlarla sahip bulunması nedeniyle, göçler olmuştu. Bu yoğun göçler münasebetiyle, İstanbul'un normal işleyen şehir düzeni bozulmuş, sıkıntılar, asayişsizlikler meydana gelmişti.

Anadolu ve Rumeli'deki mirî ve vakıf topraklarının işlenmeyerek harap olması, vergi gelirlerinin kurumaya yüz tutması, toplum ve devlet düzeninin sarsılmasına sebep olması münasebetiyle, gerek İstanbul'a gerekse devletin diğer bölgelerindeki şehir, kasaba ve köylerine olan göçlerin önlenmesi, devletin geleceği için önem arz etmişti. Bu sebeple aşağı yukarı her devrin padişahı ve devlet adamları, imkân nispetinde göçleri önlemeye çalışmış ve mümkün olduğunca şehirlere az adam gelmesine özen göstermişlerdi. Başkent İstanbul, bu şekil bir politikaya maruz kalmış, önemli göç sorunlarıyla dolu bir şehir idi.

Bununla beraber, hükümetler, Karadeniz sahillerinden reâyânın bazılarını Kırım tarafına gerçekleştirilen "ev göçleri"nin ve bir ferden Kırım tarafına gitmesinin önüne geçmek için de benzer uygulamalarda bulunmuş, reâyânın bu hareketlerini yasaklamıştır. Bu şekilde göç etmek teşebbüsünde bulunanların te'kidten, tenbîhen ve tehdîden vatanlarında iskânına önem vermiştir.⁷⁹

Osmanlı hükümetleri, gerek İstanbul'a, gerek taşradaki şehir ve kasabalara olan göçlerin önlenmesi için bazı uygulamalara başvurmuştu : Bunlardan birincisi, göçe sebep olan unsurları ortadan kaldırmaya çalışmak;⁸⁰ ikincisi, yerine getirmekle mükellef kıldığı bazı vergi borçlarından reâyâyı muaf tutmak, onları affetmek;⁸¹ üçüncüsü ise faal durumda bulunan göçleri bazı tedbirlerle durdurmak; dördüncüsü, göç edip de bir yere yerleşmiş bulunanları, on seneyi doldurmamışsa, esas yurtlarına geri göndermek.

⁷⁹ Bk. BOA, *Cevdet, Dahiliye*, N° 952, belge tarihi: 14 Muharrem 1203 / 15 Ekim 1788.

⁸⁰ Mahmud I, göç meselesini halledebilme için tasarrifin, yani Anadolu ve Rumeli reâyâsinin sefaletine sebep olan hususları ele almış ve bunları islah etmeye çalışmıştır. [Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 20-23.] 1764 Ocak'ı sonlarında, valilerin hasları, hazariyeleri ve diğer belirli gelirleri ile yetinmelerini istemiş, fakat valiler, yolsuzluklarından vazgeçmemişlerdi. [Yücel Özkaya, « XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 172.]

⁸¹ Mahmud I, İstanbul'a olan göçleri önlemek için, reâyânın nezir vergisinden doğan bir kısım borçlarını affetmişti. [Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 13-15.]

Osmanlı Hükümeti ayrıca, göçler dolayısıyla ziraat sahadaki üretimde ortaya çıkmış aksamaları önlemek ve reâyânın durumunu ıslah etmek⁸² için de çaba harcamıştı. Bununla beraber, şu veya bu yolla bütün Osmanlı ülkesinde gittikçe artmakta olan zulümleri önlemek; her kaza halkının birbirlerine kefaletini kabul etmek; hüccet-i şer'iyeye ile kabul olunan nezirlerini yeniden bağlamak ve bunu devlet hazinesine almak; mal kazanmak ve çeşitli bahanelerle yolsuzluk yapan, reâyâdan akçe isteyerek emre muhalif hareket eden, gevşeklik gösteren, müsamaha eden kim olursa olsun haklarından gelmek istemişti.⁸³

Alınan veya alınacak olan bütün bu tedbirlerdeki temel hedef, gerek Anadolu'dan, gerekse Rumeli'den hareketle ortaya çıkan göçlerin veya ev göçünün ortadan kaldırılması, reâyânın çiftinin bozulmaması, ancak işi olanların İstanbul'a gelmeleri, şehire göçle gelenlerin yerleşmelerine müsaade edilmemesi idi.⁸⁴

Hükümet ayrıca, çoktan faal duruma gelmiş olan göçleri önlemek için, şu kararlara varmıştı: Mahalle imamlarının göç edenleri araştırarak tespit ettiklerini zabıtaya haber vermeleri, zabıtalardan da onların yurtlarını terkinin önlemeleri; göç edenlerin yakalanıp sorguya çekilmeleri, gerekirse hapsedilmeleri; yol boyunca yakalanıp durdurulanların sorgulamaları yapıldıktan sonra, memleketlerine geri gönderilmeleri; şehirlere ulaşmayı başaranların şehir kapılarında tutulmaları; ev göçlerini önlemek için köprü ve geçitlerin gece gündüz tutulması; çeşitli zahire ve odun taşıyanlar ile gerçek tüccarlar ve iş sahiplerinin ellerinde "senedi olanlar"ının, veya "yol tezkeresi" bulunanlarının bir ya da ikisinin geçmesine, geriye kalanlar ile gereksiz kişilerin İstanbul'a geçmelerine müsaade verilmemesi; göçte sebep olanların, bunlar görevli iseler dahi görevleri üzerlerinden alınarak, cezalandırılmaları.⁸⁵

Gemlik, Geyve, Bazarköy, Yalakaabad, Adabazarı, Karamürsel ve Mudanya kadıları, 1794'lerde "ev göçü" ve "serseri makuleleri"nin İstanbul'a geçmemelerine nezaret etmek ve gelenlerin geldikleri yerlere geri gönderilmelerini sağlamakla mükellef tutulmuşlardı.⁸⁶

⁸² Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 16.

⁸³ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 177-78.

⁸⁴ Bu konuda bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 16.

⁸⁵ Bk. ve kırs. SSS, N°: 86, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746 ; BOA, *Cevdet-Dahiliye*, N° 1141, belge tarihi:7 M 1256 / 12 Mart 1840]. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 174,176 ve177.

Mahmud I devrinde Rumeli tarafından ticaret için İstanbul'a gelip giden tüccarlar dahi Silivri'de tutulmuş, ancak hususî tahkikatı müteakib onların serbestice şehre girmelerine müsaade edilmişti.[Bk.M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 20]

⁸⁶ Bk. BOA, *Cevdet-Dahiliye*, N° 1401, belge tarihi:7 Z 128 / 6 Temmuz 1794.

Taşraya göre özellikle İstanbul'a olan göçlerin, hükümetleri, çok daha yoğun bir şekilde meşgul ettiği görülmüyordu. Bu sebeple Osmanlı sultanları ve hükümetleri, İstanbul'a olan göçü önlemek için zaman zaman Anadolu ve Rumeli'nin muhtelif vilayetlerine yeni yeni fermanlar, emirnameler göndermişlerdi.⁸⁷ Yayınlanan bu ferman veya emirlerin faydası olmakla birlikte, hiçbir zaman kat'î bir netice alınamamıştı. Dolayısıyla İstanbul'a olan göçler de önlenememişti.⁸⁸

Osmanlı Hükümeti, Karadeniz'in Anadolu sahillerinde ve bunun iç kesimlerinde yer alan şehir ve kasabalardan olan göçü durdurmak ve önlemek için, bu bölgenin muhafazasına önem vermiş, iskelelerden gelip geçen gemi kaptanlarının bundan böyle gemilerine, fermansız ulucu[yolcu] almamalarını istemişti. Bu nedenle; görevlilerin, durumu iskelelerden gelip geçen gemicilere tenbih etmelerini, bu şarta uymayanların ise hukuk (ma'rifet-i şer') vasıtasıyla cezalandırılmalarını buyurmuştu.⁸⁹

İstanbul'a olan yoğun göç dolayısıyla, vakit vakit İstanbul şehrinin boşaltılması bile kararlaştırılmış, bu husus emirlerle ilân edilmişti.⁹⁰ Önce 10 sonra 3 yıl XVIII. yüzyılın sonlarında da 6 ayda bir, tayin olunan memurlar vasıtasıyla, İstanbul teftiş edilip ev, dükkân ve bekâr odaları yoklanarak, sanat ve iş güc sahiplerinin, ilmiye sınıfından olanların kefalet ile deftere geçirilmesi, kefil olmayanların ve lüzumundan fazla bulunan hamal, kayıkçı, çıkarlarla işsizlerin ve ailesi ve çocukları yanında olduğu halde "ev göçü" ile gelenlerin tespit edilerek geldikleri yurtlarına geri gönderilmesi bu kararlardan idi.⁹¹ Esasen bu, yukarıda sözünü ettiğimiz, konuyla ilgili, mevcut kanun uygulaması idi.

Patrona Halil İsyanı (1730) ve bunu takip eden günlerde, İstanbul'a gelmiş bulunanlardan 10 seneyi doldurmuş bulunanların, esas memleketlerine geri gönderilmeleri⁹² konusunda uygulamalara başlanmıştı. İster asilerle alakası bulunsun ister bulunmasın, seferler v.s. sebeplerle işleri bozulup çiftlerini terk

⁸⁷ M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 6-7 ve 16 ; Yücel Özkaya, « ... Trabzon'un Genel Durumu », s.139-40.

⁸⁸ Ahmed III'un göçlerin durdurulması konusunda mütemadiyen yayımladığı Ramazan bası 1136/ Mayıs sonları 1724 [Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 6-7.] ve bunı takibeden Rebüllevvel bası 1137 / Kasım sonları 1724 [Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 8 , 9 ve 20] ve Mahmud I'in Sevval ortası 1160 / Ekim 1747 [Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 23-24] tarihli fermanlar, göçlerin devamlılığına veya önlenemediğine işaret eder. Göçlerin önlenemediği konusunda ayrıca bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 25-27 ve 28.

⁸⁹ Bk. SSS, N°: 86, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.

⁹⁰ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 1 ve 2.

⁹¹ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 29.

⁹² Bu konuda ayrıca bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 175.

ederek İstanbul'a gelmiş bulunanlar, İstanbul'un her tarafında, Kavaklar'a kadar olan bütün mahalleler, han, hamam, bekâr odaları ve dükkânlar, mahalle imamaları vasıtasıyla araştırılarak kim olursa olsun gelenlerin memleketlerine, köy ve kasabalarına gönderilmesine başlanmıştı. Ahmed III(1703-1730), Mahmud I(1730-1754) ve Mustafa III(1757-1774), başkent İstanbul'un göçlerden arındırılması uygulamalarına önem vermişlerdi.⁹³

Osmanlı Hükûmeti'nin İstanbul'a olan göçleri önlemek için yaptığı uygulamalar, bunlardan ibaret değildi. Hükûmet, ev göçü v.b. göçler yanında, ticarî ve iş amaçlı göçlerin de kontrol altında tutulmasına özen göstermiş bulunduğundan, yukarıda belirttiklerimizden başka şu tedbirlerin alınmasını istemişti: Göç veren bölgeler ve göç yolları üzerinde bulunan yerlerin görevlilerine emir vererek, kara ve deniz yoluyla yerlerini terk edenlerin hoşça tutulup, İstanbul'a gelmek isteyenlerin durdurulup vilayetlerine geri gönderilmelerinin sağlanması; görevlilerden, emirlerde belirtilen esaslara aykırı olarak, bazı kimselerin İstanbul'a geçmelerine ve "ev göçleri" ne ruhsat verenlerin görevlerinden alınıp şiddetle cezalandırılmaları; iş sahiplerinden İstanbul'a gelmek isteyenlerin, gizli açık teftiş edilerek gerçek iş sahipleri oldukları anlaşıldıktan sonra, bir veya iki neferden fazlasının geçmesine rıza gösterilmemesi; tüccar adıyla İstanbul'a mal(emtea, eşya, koyun ve hayvanlar) getirenlerin gerçek tüccar olup olmadıklarının tesbit edilip tüccar olduklarının anlaşılmasından sonra İstanbul'a gelmelerine izin verilmesi, tüccar olanların dışındakilerin yerlerini terk etmelerine müsaade edilmemesi, işsiz olarak İstanbul'a gelinmemesi, izinsiz ev göçünün getirilmemesi, cemiyet halinde gelmek isteyenlerin bundan böyle geçmelerine izin ve ruhsat verilmemesi.⁹⁴

Alınan tedbirler sonucu ev göçü ile İstanbul'a gelmiş olanlar, memleketlerine geri gönderilmeleri için İzmit'e gönderildiklerinde, burada bir yolunu bulup tekrar İstanbul'a dönüyorlardı.⁹⁵

⁹³ Bk. M. Münir Aktepe, Aynı makale, s. 7, 8 ve 9, 16, 18, 20 ile 23-24 ve 28.

⁹⁴ Bk. ve krs. "...min ba'd Âşitâne-i sa'âdet'ime ev göçü gelmek husûsuna bir tarif ile evcâz ve ruhsat gösterilmemek ve erbâb-î musalihin dahi bir veya iki nefer kimselerden ziyadesinin mürûrlarına rızâ virilmemek ve ol makûleler külliyyet ile men' ü def' olunmak için bi'd-def'ât evkâm-î aliyem isdâr....." [SSS, N°: 86, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.]; "...ev göçü ve serseri makûlesinin Der-aliyye'ye mürûrlarına ruhsat virilmeyüp dâim nezlret ve girüye i'âdelerine lede'l-vüsûl mazmûn-î mülîfî üzere amel ve harekete müte'ahhid oldukların Gemlik ve Geyve ve Bazarıköy ve Yaylakabad ve Adabazari ve Karamürsel ve Mudanya kadıları baska baska ilâmlarında" [BOA, Cevdet-Dahiliye, N° 1401, belge tarihi:7 Z. 1208 / 6 Temmuz 1794]

⁹⁵ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 175.

Taşradaki muhtelif idarî birim veya şehirler arasında vukubulan göçler konusunda da hükûmet, göç edenlerin eski yurtlarına nakil ve iskân edilmelerini istemiş, bu konuda adaletnameler çıkarmıştı.⁹⁶

Osmanlı Hükûmeti, göçe sebep olan eşkıyalık yüzünden köylülerin perişan olacağını kestirdiğinden bir taraftan eşkıyalığın önlenmesi için tedbirler alırken, diğer taraftan eşkıyalıklar yüzünden köylülerin yaptıkları göçün diğer köylere örnek teşkil etmesinden kaygı duyarak, göçlerin önlenmesini ve o ana kadar da göç edenlerin derhal eski yurtlarına döndürülmelerini emretmişti.⁹⁷ Devlet görevlilerinin ve sairlerin zorbalık ve zulümlerini bahane edip ev göçü yapanlar da bulunup memleketlerine geri gönderilmiş idi.⁹⁸

Osmanlı Devleti hükûmetlerinin, cemiyette görülen göçler konusunda aldığı tedbirler, göçün karakterine göre, farklılık göstermişti: Savaşlar sonucunda uç bölgelerden yerini yurdunu terk edip Anadolu'ya göç edenler ile eşkıyalık ve diğer sebeplerden dolayı göç edenlere karşı aldığı tedbir uygulamaları farklıydı. Fakat bu konuda esas olan bir husus vardı ki, o da hükûmetin, her çeşit göçe karşı, göç kabul eden veya veren bölgelerin ilgili görevlilerini; yönetici ve memurlarını uyarması, onları bilgilendirerek almaları gereken tedbirleri emirlerinde sıralaması idi. Dolayısıyla, toplumda meydana gelen göçlerden, görevlilerini sorumlu tutması idi. Hükûmet, göçlerle ilgili olarak, bir taraftan göçlerin ortaya çıkması ve önlenmesinden taşradaki görevlileri sorumlu tutarken, diğer taraftan da göç eden halkı göçten caydırıcı tedbir ve uygulamalara başvurmuş bulunuyordu.

Kırım'daki Kefe ve havalisinden seferler veya "Rus tehcir politikası" sebebiyle Karadeniz'in Anadolu yakasındaki sahil kazalarına doğru olan göçler konusunda, tedbir ve uygulamalar çerçevesinde, Osmanlı hükûmetinin aldığı kararlar şöyle idi:

1-Göç edenlerin hallerine dikkat edilmesi;

2-Göç edenlerin ne makuleden oldukları yani göç edenlerin kimliklerinin tespit edilmesi;

⁹⁶ Akşehir'den ev ve dükkânlarını terk edip çoluk ve çocuklarıyla Manisa, Kussadasi, İzmir, Bursa ve yûredeki kasaba ve köylere yerlesen insanların, eski yerlerine nakil edilmeleri konusunda adaletname çıkarılmasına rağmen, göç ettikleri kazalardaki bazı derebeylerinin de desteğiyle "bizler memleketimizi terk ideli bax on senedir olmuştur; bizler gitmeziz" diye karşı koymuşlardı. [Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 189. ve aynı konuda yine bk. s. 172.]

⁹⁷ Bk. İbrahim Güler, « ...Orta Karadeniz Bölgesinde Eşkıyalık ... », s.203 n55 ve 207-217.

⁹⁸ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 175.

3-Kırım tarafından Kefe ve havalisinden göç edenlerin, durumlarına bakarak, Karadeniz'in Anadolu yakasında kıyısı bulunan yerlerin sahillere uzak olan münasip mahallerine, köylere birer ikişer dağıtılıp yerleştirilmesi;

4-Göç edenlerin iskânlarının ve rahatlarının sağlanması;

5-Göçmenlere zorluklar çektilirilmemesi;

6-Göçmenlerin bir mahalde beşinin onunun bir arada bulundurulmaması, onların cemiyet halinde olmamalarının sağlanması;

7-Göçmenlerin, iskân edildikleri yerlerin ahali sine konarak, onlarla kaynaşmalarının sağlanması;

8-Kırım'da Kefe tarafından ve havalisinden hareketle Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki, Kocaili sancağı, Kastamonu sancağı ile Karadeniz Boğazı'ndan Sinop'a varıncaya kadar olan sahillerdeki kazalara, şehir ve kasabalara gelmiş bulunan göçmenlerin, geldikleri bu yerlerden, İstanbul tarafına geçmelerine cevaz verilmemesi;

9-Alınan ve alınacak tedbirlerle göçmenlerin emniyet ve rahatlarının sağlanması;

8-Karadeniz'in Anadolu yakasındaki şehir ve kasabalara yerleşmiş bulunan göçmenlerin, yerleştikten sonra, bu yerlerin hakimleri ve zabıtlarının onlara nezaret etmesi.

Buraya kadar yaptığımız bütün açıklamalar göstermektedir ki, göçü önlemek için hükümetler tarafından gerçekleştirilen uygulamalar, Osmanlı toplum yapısındaki reâyâ ve askerî zümre içinde bulunan şu statüdeki insanlar üzerinde yapılmıştır:

a)Reâyâ zümresinden, çiftini çubuğunu bozup göç edenler ; "ev göçü" nû gerçekleştirenler; cemiyet halinde gelmek isteyenler; işsiz olarak İstanbul'a gelmiş bulunanlar; ticarî maksatla yer değiştirmiş ve İstanbul'a gelmekte olan tüccarlar; iş sahibi olanlar.

b)Askerî(yani Memur) zümreden ise, göçe sebep olan ve emirlerin uygulanmasında ihmalleri bulunan taşrada hizmet görmüş, sıfatları muhtelif vesilelerle açıklanmış bulunan her cinsten devlet memurları .

Osmanlı Hükümeti'nin Göçler Konusunda İlgili Görevlileri Uyarması:

Hükümet, göçleri önlemek için taşradaki görevlilerini, gönderdiği emirlerle uyarıyordu. Göçlerin önlenmesinde ihmalleri ve kusurları bulunanlar; bizzat hareketleriyle göçe sebep olanlar veya teşvik edenler; göçü önlemek için

alınan tedbirler bahanesiyle, göçle alakası olmayanlara taarruz edenler, hükümetin bu uyarılarına muhatap olmuşlardı.

Hükümet, göçlerin önlenmesi için alınacak tedbirlerin uygulanmasında, görevlilerin (kadılar v.s.) ihmalleri ve kusurları görüldüğünde, onların uzak diyarlara "sürgün"e gönderilmelerini ve cezalandırılmalarını kararlaştırmıştı. Eğer göçler konusunda verilen emirlerde belirtilen esaslara aykırı davranışlar veya buna cesaret gösteren göç veren yerlerin göçten sorumlu tutulan görevlileri olur ise, onların haklarından gelinecekti. Bu sebeple görevlilerin belirtilen konuda vurdumduymazlıktan kaçınmaları gerekiyordu.⁹⁹

Hükümet, diğer taraftan, göçlere sebep olan görevlilerin de cezalandırılması yoluna gitmişti: Vilâyet valisi, kaza kadıları, naipleri, ayanları ve tefecilerin zulümleri sebebiyle göç ettiklerini belirten reâyânın şikâyetleri, gizlice araştırılıp incelendikten sonra eğer onların bu yakınmalarının gerçek olduğu anlaşılırsa, sıfatları belirtilen görevliler, cezalandırılacaklardı.¹⁰⁰ Hükümetin bu konudaki ikazları devam edip gidiyordu.^{1147 H. / 1734 M. tarihinde İstanbul'a göç müsaadesinde bulunanların şiddetle cezalandırılacakları, özellikle İstanbul yolu üzerinde bulunan kazalara bildirilmişti.¹⁰¹}

Ayrıca, göçlerin önlenmesi için tedbirler aldıklarını bahane ederek bir takım karmaşıklıklara sebep olan görevliler, bu bahane ile gelip geçen ulaklara(habercilere) ve devlet hizmetinde bulunan kimselere(hademelere) taarruz ediyorlardı. Bu sebeple, ilgili görevlilerin devlet hizmetinde bulunan ulak ve hademelere taarruz etmemeleri ve bu konuda dikkatli olmaları istenmişti.¹⁰²

⁹⁹ Bk. SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.]

Görevlilerin sorumlu oldukları vazifelerinde ihmalkârlık göstermeleri, nadiren rastlanan bir durum değildi. İncelediğimiz dönemde sık rastlanan bir hastalık halini almıştı.[Bu hususta bk. İbrahim Güler, «...Orta Karadeniz Bölgesinde Etkiyelik ...» , s. 2]1-214.

Merkezi Urfa olan Rakka beylerbeyliğine atanmış olan Dalbatan Mustafa Paşa, halka zarar veren bazı sakilerin zararlarının önlenmesi ve bazı asiret ve kabilelerin Selemiyeye, Deyr-i Ruha dolaylarına iskân edilmeleri konusunda gösterdiği gevseklikten dolayı hükümdarin tenkitli ve tehditli fermanını göndermesine sebep olmuştu.[Abdülkadir Özcan, «Dalbatan Mustafa Paşa» , *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:XIII, Ayri Basım , İstanbul 1987, s.305.

¹⁰⁰ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu » , s. 175.

¹⁰¹ Bk. ve krs. M. Münir Aktepe,Aynı makale, s. 15-16 ; Yücel Özkaya,« ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu » , s. 175.

¹⁰² Bk. SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.]

Taşradaki Devlet Yöneticileri veya Memurlarının Göçlerle İlgili Görevleri:

Göçmenlerin sorunları ve uyum problemlerinin çözümlenmesi için Osmanlı Hükümeti'nin sorumlu tuttuğu görevlilerden, yukarıda "göç kabul eden yerler" bölümünde bahsedilmişti. Onlar, göçmenlerin ortaya çıktığı yerler ile hükümet kararıyla iskân olundukları bölgelerin ve kanuna muhalif olarak göç edip yerleşmeye çalıştıkları yerlerin, yönetici ve memurlarıydı. Bu insanların konuyla ilgili görev ve sorumlulukları, mevcut Osmanlı hukuku ve çıkan yeni emirlerle, belirlenmiş bulunuyordu. Bu devlet görevlileri, belirlenmiş bu esaslara, prensip olarak uymak zorunda idiler. Ama bunlardan bazıları, bu esasları, suiistimal, müsamaha, gevşeklik şeklindeki kişilik yapılarıyla uygulamama gibi bir davranış içinde bulunmuşlardı.

Söz konusu bu görevliler (*kadılar, naipiler, serdarlar, iş erleri, yeniçeri zabiteleri, mukataa ve evkaf voyvodaları, sair zabitan ve iskele eminleri, vilâyet âyanları, a'şar muhassılları*)¹⁰³ göçlerle ilgili görevleri, toplumsal hadiselerden, iç karışıklıklardan doğan "iç göçler" ile savaş, sefer ve baskınlar sonucu yapılan tehcir politikasının yarattığı göçlere göre farklı idi.

a) Memurların İç Göçlerle İlgili Görevleri:

Memurların "iç göçler" hakkında memurların görevleri şöyleydi. İskelelerde gelip giden gemicilerin, gemilerine fermansız ulucu (yolcu) almamalarını sağlamak;

Bu şarta uymayan gemicilerin v.s. insanların hukuk vasıtası (ma'rifet-i şer')ya uyarılmalarına ve cezalandırılmalarına imkân hazırlamak;¹⁰⁴

İş sahiplerinden İstanbul'a geçmek isteyenlerin, verilen nizam gereği, gizli açık soruşturulup gerçek iş sahibi olup olmadıkları tespit edildikten sonra, gerçek iş sahibi olanların bir veya ikisinin ancak geçmesine izin vermek, fazlasına müsaade etmemek;

Tüccarlardan İstanbul'a emtea, eşya, koyun ve diğer hayvanlardan götürmek isteyenlerin gerçek tüccar olup olmadıklarını araştırmak, gerçek tüccar olduklarını tespit ettikten sonra, onlara izin vermek, gerçek tüccar olmayanların geçmesine müsaade etmemek;¹⁰⁵

¹⁰³ Krs. SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / 5 Temmuz 1746; BOA, *Cevdet, Dahiliye*, N° 11134, belge tarihi: Sevval basi 1197 (Ağustos sonları 1783); Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 176.

¹⁰⁴ SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.

¹⁰⁵ Krs. SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / 5 Temmuz 1746; BOA, *Cevdet, Dahiliye*, N° 1167, belge tarihi: 11 Ramazan 1207 / 22 Nisan 1793.

İstanbul'a cemiyet halinde ve işsiz olarak gelmek, ev göçünü getirmek isteyenlere izin vermemek;¹⁰⁶

Zalimlere yardım etmemek, halka yardımcı olmak ve onları korumak;

Emr-i şerif olmadan, vilayet harcı ve diğer isimler altında halka vergi yüklemeyip, onlardan vergi toplamamak; çeşitli bahanelerle kimseye zarar vermemek: valiler hazeriyeleri ile yetinip ve zabıtlar ile âyanlar ve diğerleri aç gözlülükleri sebebiyle emir dışı olarak halk üzerine vergi yükleyip toplamamak ve de hareketlerinden dolayı halkı perişan etmemek, onların yerlerinden göç etmelerine sebep olmamak;¹⁰⁷

Göçleri önlemek için tedbir aldıkları bahanesiyle, gelip geçen ulaklara (habercilere) ve devlet hizmetinde bulunan kimselere (hademelere) taarruz etmemek;

Alınacak tedbirlerin uygulanmasında ihmal, gevşeklik, suiistimal ve kusur yapmamak

b) Memurların Tehcir Politikaları Sonucu Ortaya Çıkan Göçlerle İlgili Görevleri:

Memurların, "tehcir politikaları" sonucu ortaya çıkan "göçler" hakkındaki görevleri de şunlardan ibaretti:

Kırım tarafından, Kefe ve havalisinden göç etmiş bulunanların, hallerine dikkat etmek;

Göç edenlerin ne makuleden olduklarını yani kimliklerini tespit etmek;

Kırım tarafından, Kefe ve havalisinden göç edenlerin, durumlarına bakarak onları, Karadeniz'in Anadolu yakasında kıyısı bulunan yerlerin sahillerden uzak olan münasip mahallerine, köylere birer ikişer dağıtıp yerleştirmek;

Göç eden insanların iskânlarını ve rahatlarını sağlamak, onlara zorluklar çektirmemek;

Göçmenlerden beşini onunu bir mahalde ve bir arada cemiyet halinde bulundurmamak;

Göçmenlerin, iskân edildikleri yerlerin ahali içine konarak onlarla kaynaşmalarını sağlamak;

¹⁰⁶ SSS, N°: 86, sene 1157-1160, s.78-77, belge:165, belge tarihi: Cemaziyelahir ortası 1159 / Temmuz başları 1746.

¹⁰⁷ Bk. Yücel Özkaya, « ... XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu », s. 176.

Kırım'da Kefe tarafından ve havalisinden hareketle Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki, Kocaeli, Kastamonu sancakları ile Karadeniz Boğazı'ndan Sinop'a varıncaya kadar olan sahillerdeki kazalara, şehir ve kasabalara gelmiş bulunan göçmenlerin, geldikleri bu yerlerden, İstanbul tarafına geçmelerine müsaade etmemek ;

Alınan ve alınacak olan tedbirlerle göçmenlerin emniyet ve rahatlarını sağlamak;

Karadeniz'in Anadolu yakasındaki şehir ve kasabalara yerleşmiş bulunan göçmenlere, başkanlık etmek ve onları korumak;

Yurtlarını terk ile başka bölgelerdeki şehir köy ve kasabalara yerleşmiş bulunanları, belirtilen usul ve yöntemlerle tespit ederek, eski yurtlarına geri döndürmek, henüz bir yere yerleşmemiş hareket halindeki göçmenleri durdurarak yine aynı işlemi yapmak.

SONUÇ

Osmanlı Hükümetinin, göçleri ve göçlerle ilgili sorunları, çıkarılan emirler ve uygulanan kararlarla, belki geçici olarak bir dizi çareleri üretmek ve tedbirleri almakla birlikte, kesin olarak ortadan kaldırması mümkün olamamıştı.

Hükümetin, göçlerin arkasında yatan esas nedenleri ortadan kaldırmak, asayiş ve nizamı korumak, ekonomik yapıyı geliştirmek, askeri düzenini hakim kılmak ve geliştirmek dururken, hareket haline çoktan girmiş göçleri yasaklaması, sorunun çözümünde yeterli olmamış, toplumdaki sosyal ve ekonomik sancılar da devam etmişti. Devletin çöküşe doğru gidişatı ve toplumu ilgilendiren bu hâdiselerin XIX. yüzyıl boyunca da devam etmesi, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin, toplumda görülen göçleri çözümleyebilmek ve onları ortadan kaldırmak için, herşeyden önce eşkıyalığın kökünü kurutması; memurların (tımarlı sipahiler v.b.) halk üzerindeki kanunsuz muamelelerine fırsat vermemesi, başlangıçta hakim kıldığı adil; fakat zamanla istismarlara uğramış adalet mekanizmasını iyi bir şekilde çalıştırması gerekirdi. Asayiş ve güvenliği tesis etmeli, insanların can ve malını korumalıydı.

Dolayısıyla, çözümü akılcı, samimi ve chil gayretlerle mümkün olabilen göçü doğuran etkenler, XVIII. yüzyıl ve onu takip eden dönemler boyunca iç göçleri körüklemiş, ekonomik, idarî, askeri ve sosyal hayatta önemli buhranlara neden olarak, hükümet politikalarını bu alanda da gündeminde tutmuştu.

XVIII. yüzyıl boyunca süren XIX. yüzyılda da devam eden devletin diğer azalarındaki ıslah çalışmaları ise, cemiyet bünyesinde aydınlık geleceği sağlamaya yetmemiş, hatta bilakis toplum üzerinde ve devletin çöküşünde ürettiği sorunlarla dikkat çekmiştir.

Osmanlı toplumunda görülen göçler ile, bunun, devletin ekonomik, idarî, askeri ve sosyal yapısı üzerindeki tesirleri, bize göstermektedir ki, aşağı yukarı devletin diğer bütün azalarında yaşadığı çözüme ve çöküş, artık toplum yapısında da yaşanmaktadır. O halde, toplumun sağlıksız olarak gerçekleştirdiği bu göçler, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün göstergelerinden biri olarak değerlendirilmelidir.

Bu itibarla göçlerin, ülkeler ile insanların gelecekteki yaşantılarında, ne kadar üretken veyahut da ne kadar hayat söndürücü olabileceğinin, yani olumlu ve olumsuz neticeler doğurabileceğinin sürekli göz önüne alınması ve sağlıklı toplumun değerinin, insanların geleceğinde ve devletin devamlılığında, önemli rol oynadığının asla unutulmaması gerekmektedir.

Bu sorunun çözümü, toplumu arzusuna bağlı olarak yerinden oynatmayacak kadar, Osmanlı hükümetlerinin akılcı, samimi, üretken, adaletçi, teşkilatçı, şekillendirici çaba ve gayretlerinin, huzur ortamının sağlanması noktasında düğümlenmekte idi. İşte bu husus, şu veya bu nedenlerle gerçekleştirilemediği için, Osmanlı toplumunda XVIII. yüzyıldaki göçler, ülkede kendisi bir sorun olmakla birlikte, diğer taraftan sorun üreten bir hadise durumunda olmuştur.

Bugün Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve yerel yönetimler de, ülkemizde çeşitli sebeplerden dolayı ortaya çıkan göçler konusunda, Osmanlı devrinde olduğu gibi, çözüm arayışları içerisinde bulunmakta, hatta bilim adamlarımız tarafından da bilimsel toplantılarda mesele ele alınarak çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

Ancak, günümüzdeki göç meseleleri incelenirken, geçmişte kalan bu olgular bir örnek teşkil etmeli, o zamandan beri devam eden derin toplumsal tecrübelerden istifadeyle, bu sorunlara, yeni şartlarda yeni çözüm yolları üretilmelidir.

Zaman ve mekân farklı olmakla birlikte, şöyle kendimizi geçmiş olaylar aynasına tuttuğumuzda, günümüzdeki göç meselesinin hallinde samimi veya gayri samimi çözüm çabalarını, niçin sağlıklı bir çerçeveye oturtamadığımızın cevabını bulmak güç olmasa gerektir.

O halde, Osmanlı devrindeki Türk toplumunda konuyla ilgili görülen

örneklerin, günümüzdeki göç sorunlarına çözüm arayışlarımızda bir temel teşkil etmesi, bu tecrübe ile sorunlar altında boğulmadan sağlıklı toplumun oluşturulmasındaki azmimizi ve inancımızı artırması gerekmektedir.

[BOA, Cevdet- Dahiliye, N° 955]

Mukaddem bu husûsa dâir emr-i şerif verilmesi...

Husûs-ı mezbûr için Divân-ı Hümâyûn tarafından emr-i şerif virildiğinin kaydı bulunmuştur.

Şerh ü kanûn üzere...buyuruldu.

Mühri mutâbıkdır.

Der-i devlet-mekine arz-ı dâ'i-i kemîne oldur ki,

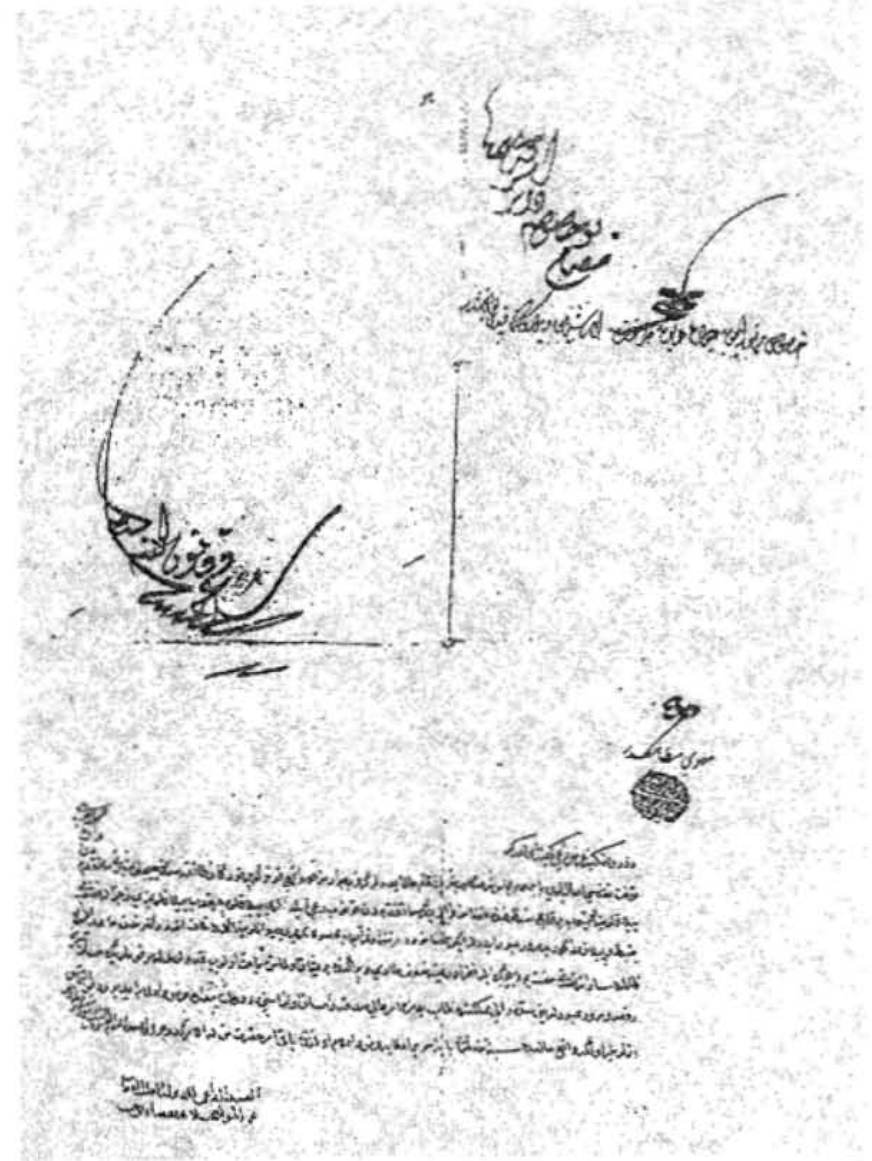
Tokat kazası ahâlileri bı-ecma'ihim Meclis-i şer'a gelüp şöyle tezallüm-i hâl iderler ki, kurb-ı civârımızda vâki' konar-göçer Türkmân tâifesinden Çeyiçli Aşireti mâ-tekaddem Van'dan geldikleri yaylaklarına gitmeyüp birkaç sene zarfında kazâmız kurâlarının mâ-tekaddemden konup da'î eyledikleri yaylaklara çıkup yaylaklarımızı zecren-lehu fuzûli zabt ve yaylak-ı mezkûrîn mürûr u ubûr iderler iken kazâmız derununa uğrayup mahsûlâtlarımızı hayvanlarına ekl ve itlâf etdiklerinden mâ'adâ envâ'-ı zulûmler hasâdâta tasaddî müft yem ve yiyecek ile fukara ve ra'iyye-i za'if-târî ve perâkende-i perişân olmamıza bâ'is olup li'llahi ve li-resûlihi merkûmların hasâretlerini ref'a ve mürûr <u> ubûrlarını sütte-i vâli-i memlekete hitâb yedimize emr-i âli sadaka vü ihsân olunmasını der-i devlet-medâra arz u i'lâm idiyor deyü iltimâs itmeleriyle evvelki vâki'-i hâldir. Hasbetü'llahi-te'âlâ pâye-i serir-i a'lâya arz u i'lâm olundu. Bâki emr, hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Hurrîre Zi'l-ka'detü'l-yevmi'l-işrun es-senetü erba'a ve seb'in ve mi'e ve elf[20 Zi'l-ka'de 1174].

El-abdü'd-dâ'i, li'd-Devleti'l-Aliyyeti'l-Osmaniyye,

Ömer el-Müvellâ fi be-kazâ-i Tuht

[BOA, Cevdet- Dahiliye, N° 955]

[BOA, Cevdet-Dahiliye, N°1217]

Kütahya kazâsından vürüd iden i'lâmâtın hülâsasıdır. Fî 20 Z <=Zi'l-hicce> sene <1>214.

"Husûs-ı mezbûr buldukları mahalde şer'le rü'yet ve aşiret-i mezkûre ahâlisinin vâki' olan zarar u ziyânları her ne ise ba'de's-sübût ma'rifet-i şer'le tazmîn ile ihkâk-ı hakk ve fî mâ-ba'd şer'-i şerife ve kadime münâfi vaz' u hareketleri vuku'a gelmemek üzere nizâm-ı kavîye rabt-birle keyfiyyet-i hâl Der-'aliyye'ye i'lâm olunmak ve bu maddeyi celb-i mâle vesile ile kasabada medhali olmayan kimesnelere ta'arruz u te'addi olunmamak..."

Tâife-i Yörükân'dan Kaçarlı cemâ'ati yayla ve güzle mevsimlerinde Ahurdağı nâm cebelde yaylarlar iken birkaç seneden beru Karahisar-ı sahib sancağında Sancaklı kazâsına tâbi' Kötî ve Çalışlar ve Elvanpaşa ve Tazılar ve Düzağaç ve Tokuşlar ve Çobanözül ve Altuntaş nâhiyesine tâbi' Kınık nâm karyelerin civârlarına fuzûlî inüp kurâ-i mezkûre ahâlîlerinin medâr-ı ma'âşları olan mahsûlâtlarını telef eylediklerinden başka bu sene-i mübarekede cemâ'ati mezkûrenin mir-i aşiretleri olan Feyzi ve emmisi Süleyman nâm kimesneler aşiretlerinin zabtına kadir olamayup yayla ve güzle vaktinde mezkûr Kut karyesinin öteden berü mahsûs olan kuru ağaçlarını kat' ve Çalışlar karyesinin üçyüz ve Elvanpaşa karyesinin yüz elli ve Kınık karyesinin ikiyüz bir Çobanözül karyesinin yüz elli ve Tokuşlar karyesi güzlesinde yüz otuz sekiz ve Düzağaç güzlesinde yüz altmış beş dönüm hınta ve şa'ir mezru'âtlarını hayvanâtlarına ekl ü itlâf ve Düzağaç karyesinde iki nefer bî-cürm kimesnelerin hânelerini ihrâk ve cesedleri hedm ü tahrib ve Tazılar karyesi muhtarı Seyyid Ali nâm kimesneyi merkum Feyzi Bey ahz ü habs ve Kınık karyesi sükkânından Boz Veli oğlu Ahmed nâm kimesneyi darb ü mecrûh ve sâir güne zulm u te'addîlerinden tâb-âver olamayup ahâlî-i merkume perâkende vü perişân olacakları zâhir olmağla kazâ-i mezbûr nâibi Seyyid Ebubekir Efendi ve sâir mevsûkû'l-kilem kimesneler ma'rifetiyle telef olan mezru'ât mahsulâtlarını keşf ve tahrîr ve cemâ'at-i mezkûre fî mâ-ba'd yayla ve güzle mevsimlerinde kazâ-i mezbûre inmeyüp kemâ fi's-sâbık cebel-i mezkûrede meks ü ikamet itdirilmesi bâbında Saruhan sancağı mütesellimi ve Aydın muhassılı Kara Osman-zâde el-Hacc Hüseyn Ağa kullarına hitâben bir kıt'a emr-i âlî isdârı niyâzında oldukların Kütahya ve Sincanlı kadıları i'lâmîlarında tahrîr iderler.

Tenbihâtı hâvi Kara Osman-zâde'ye hitâben mübâşeret hukmü buyuruldu. Fî 29 Ca<=Cumâde'l-ülâ> sene <1>214.

Emr virilmiştir Divân'dan...

Bu husûsa rikâb-ı müstetâbda Divân-ı hümâyun tarafından emr-i şerif virilmek kaydı bulunmuştur. Fermân devletlü sultânımındır. 25 B <=Receb> sene <1>214

[BOA, Cevdet-Dahiliye, N°1217]

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a copy of the decree mentioned in the adjacent page. The text is written in a cursive script and includes a crescent moon and star symbol. The content appears to be a formal order or decree, possibly related to the same subject matter as the printed text on the left page.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, N° 952]

Der-i devlet-mekine arz-ı dâ'i-i kemîne oldur ki,

Bu esnâda sevâhil-i Bahr-i siyah iskelelerinden ba'zı re'âyâ tâifesi aralık buldukça Kırım cânibine gitmekte oldukları şâhâne olup bu keyfiyyet iskele ümenâ ve rüesâya zâbitânın tekâsül ü rehâvet ve adem-i ihtimâmlarından neş'et itmiş olduğu vâzih ü âşikâr olmakdan nâşi fi mâ-ba'd sevâhil-i merkumeden "ev göçü" ve o makule Devlet-i aliyye re'âyâsından bir ferd Kırım cânibine azîmet ve nakl murâd idenleri men' ü def'e ve vatanlarında iskâna ve erâmilleri husûslarına mezîd-i ikdâm u dikkat olunmak bâbında te'kiden ve tenbihen ve tehdiden şeref-bahş-ı sudûr iden emr-i cihân-mutâ'ları sadr-ı a'zam ve bedr-i efnam tatarlarından Salih kulları ile müzâfât-ı havâsıl-ı aliyyeden Berkos Nâhiyesi Mahkemesi'ne lede'l-vürûd bi'l-cümle sevâhil-i bahr kurâ ahâlîleri ve iskele ümenâları Meclis-i şer'a da'vet ve emr-i âlişân müvâcehelerinde feth ve kırâat ve mazmûn-ı münifi cümleye tefhîm ü işâ'at olundukda her birleri sem'an ve tâ'aten ve merâsim-i vâcibesi ba'de'l-edâ ber-mantûk-ı emr-i celilü's-şân o makule "ev göçü" ve Devlet-i aliyye re'âyâsından bir ferdin Kırım cânibine ve mahall-i âhara nakl ü imrârları husûsuna ruhsat virilmemek emrinde takayyüd-i mezîd-i ihtimâm itmek üzere ta'ahhüd itdiklerinden sonra da'vât-ı hayriyye-i Devlet-i pâdişâhîde oldukları atebe-i aliyye-i hâlet-penâha arz ve i'lâm olundu.

Bâkî emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. Fî'l-yevmi'r-râbi' ve'l-ışrîn min Muharremi'l-harâm li-seneti selâse ve mieteyn ve elf.

El-Abdü'd-dâ'i li'd-devleti'l-aliyyeti'l-Osmaniyye

Es-Seyyid Mehmed Tahir, el-müvellâ hilâfuhu,

bi-nâhiye-i Berkos

[BOA, Cevdet-Dahiliye, N° 952]

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 1167]

Der-i devlet-mekine arz-ı dâ'i-i kemîne budur ki,

Asitâne-i aliyye'ye ev göçü salıverilmemek maslahatı der-bâr-ı evâmîr-i âliyye-i ekide ile memnu'ât dan ve bundan böyle "ev göçlerinin" men'i husûsu evkat-ı sâireden ziyâde akdem ve ücebât dan olmağın maslahat için bir veya iki neferden ziyâde salıvirilmekten kemâl-i ittikâ ve tenfiz-i emr-i celîlü'l-kadr bi'l-ittifâk ve emn-i der-miyâna gayret ve sahîh erbâb-ı mesâlihden olanlara ve Der-sa'âdet'e emte'a ve eşya nakl iden tüccâr tâifesine ta'aruzdan tehâşi vü mücânebet olunmak bâbında şeref-bahş-ı sudûr iden fermân-ı âlf-şân mübâşiri hazret-i sadr-ı a'zam birüz ağalarından el-Hacc Abdullah kulları yediyle Kestel ma'a Nazilli Mahkemesi'ne lede'l-vürûd bi'l-cümle ahâlî müvâcehelerinde feth ü kırâat ve mazmûn-ı itâ'at-makrunı cümleye i'lân u işâ'at ve tenbihî lâzım olanlara ber-mantûk-ı emr-i celilü's-şâna gereği gibi ekîd ü şedîd tenbih olundukda cümlesi sem'an ve tâ'aten merâsimini gıbbe'l-edâ mantûk-ı emr-i âli üzere amel ü harekete ta'ahhüd eyledikleri evvelki vâki'ü'l-hâldir, bi'l-iltimâs pâye-i serîr-i a'lâya arz ve i'lâm olundu.

Bâkî emr hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Tahrîren fî'l-yevmi'l-hâdi ve'l-aşar min şehri Ramazani'l-mübârek li-sene seb'a ve mieteyn ve elf.

El-Abdü'd-dâ'i li'd-devleti'l-aliyyeti'l-Osmaniyye

Es-Seyyid Mustafa, el-kadı hâlâ, be-kazâ-i Kestel ma'a Nazilli

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 1167]

10/2/1205
10/2/1205

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 1401]

Zikr-i âti kazâlardan vürüd iden i'âmâtın hülâsasıdır. Fi 7 Z<=Zi'l-hicce> sene <1>208.

Mazmûnı kaydı bâlâsına şerh virilmek buyuruldu.

7 Z <=Zi'l-hicce> sene <1>208.

Virilmiştir.

Ma'âbir ü mesâlikin sedd ü bend-i muhâfazasıyla ev göçü ve serseri makulesinin Der-aliyye'ye mürûrlarına ruhsat virilmeyüp dâimen nezâret ve girüye i'âdelerine lede'l-vüsûl mazmûn-ı münîfi üzere amel ü harekete müte'ahhid oldukların Gemlik ve Geyve ve Bazarköy ve Yalakabad ve Atabazarı ve Karamürsel ve Mudanya kadıları başka başka i'lâmlarında tahrîr iderler.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 11134]

Kocaili sancağı mutasarrıfı İsmail Paşa dâme ma'âliyehu'ya ve dergâh-ı mu'allâ kapucubaşlıklarından Bolu voyvodası el-Hacc Ahmed ve kapucubaşlık pâyesiyile Kastamonu sancağı mütesellimi Altıkulaç-zâde Hüseyin dâme mecdühümaye ve Kartal ve Gekbûze[Gebze] ve İznikmid ve Sabancı ve Hendek ve Düzce ve Bolu ve Viranşehir ve Ulak ve Kastamonu kazâlarıyla Karadeniz Boğazı'nda vâki' Anadolu Kavağı'ndan Sinob'a varınca sâhib-i sevâhil kazâlarının kuzât ve nüvvâbına ve İznikmid yeniçeri zâbiti zîde mecdühüya ve kazâhâ-i merkumenin bi'l-cümle zâbitân ve serdârân ve sâir iş erleri zîde kadruhüma hüküm ki,

Bu esnada Kırım'da vâki' Kefe ve havâlisi sekenesinden Anadolu sevâhili taht-ı kazâlarınz dâhillerine gelmek üzere oldukları vâsıl-ı seme'a-i şahânem olup ehl-i İslâm'dan ve gurebâ gürühundan ma'dûd olmalarıyla tard u iz'âcları dahi revâ görölmekden nâşî siz ki mûmâ-ilayhimsiz mezbûrilerden taht-ı kazâlarınzda şimdiye dek gelmiş var ise onların ve ba'd tevârüd idenlerin hâllerine dikkat ve ne makuleden olduklarına tahsil ve fevk olunarak perîşânî hâllerine hürmeten sâhillerden ba'id olan münâsib karyelerine birer ikişer dağıtılması ve yerleşdirilmesi ile iskân ve irâhaları husûsuna ikdâm ve vaktiniz matlûb-ı hümâyunum olmağın işbu emr-i şerîfim isdâr ve _____ ile irsâl olunmuştur.

İmdi muhâcirin-i merkumeden taht-ı kazâlarınzda vâsıl olanların İstanbul'a azîmetlerine cevaz göstermeyüp ve zarûret dahi çekdirmeyüp mümkün mertebe himâyet ü sıyânetlerine sa'y-ı dikkat iderek birer ikişer sevâhilden ba'id ve münâsib olan karyelere dağıtıp yerleştirmeğe ve bir mahalde beşini onunu birden alıkoyup cem'iyet üzere olmamalarına ve sâkin oldukları mahallerin ahâlîsi hey'etine koyup bu vechile emn ü râhatları esbâbını istihsâle dikkat ve dâima iskân olundukları mahaller kurâsının hükkâm ve zâbitânı mezbûrların her dürlü hâl ü keyfiyyetlerine nezâret üzere olmaları lâzım gelmekle ana göre amel ü hareket ve hülâfindan tehâşî vü mücânebet itmeniz bâbında. Fî evâil-i L <=Şevval> sene <1>197.

Bir sûreti: Kavak'dan Karadeniz'in Rumili sevâhiliyle Sünne'ye(?)[Sinob'a] varınca vâki' iskelelerin kuzât ve nüvvâbına ve zâbitân ve iskele emînlerine ber-vech-i meşrûh.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 561]

Devletlü, inâyetlü, mürüvvetlü, veliyyü'n-ni'am ve kesirü'l-kerem efendim sultan hazretleri hazret-i devlet-i ikbâl ile sağ olsun.

Arz-ı hâl-i kulları budur ki,

Bâ-emr-i âli-şân iskânına me'mûr kulları olan Esb-keşân Mukata'ası'ndan müteferrik olan re'âyâsından Konya'da olan re'âyâdan bundan akdem iskân olan toksan bir [91] nefer ve Kadınhanı Derbendi ve İlgin kazâsında ve Arkudhanı'nda sâkin olan re'âyâdan yetmiş üç [73] nefer ve bu def'a Konya ve havâlisinden yigirmi altı [26] nefer reâyâ makarr-ı kadimlerine iskân olunup defterleri ma'rifet-i şer'le ifa olunup hâk-i pây-yı devletlerine i'lâmıyla irsâl ve târih-i arz-ı hâl güne Kırışözü kazâsı ağaları Kulu Beg-zâde Mustafa Ağa ve Abdülcelil-zâde Seyyid Yahya Ağa kulları ile ma'an kazâ-i mezbur re'âyâsından müteferrik olup Ankara sancağında ve derûnunda sâkin olan hânelerinin iskânı içün azîmet-i kulları olduğu ilm-i a'râ-yı hazret-i veliyyü'n-ni'ami buyuruldukda himem-i aliyyeleri derkâr buyurulmak recâsına arz-ı hâl tahririne cesâret olundu.

Bâkî emr-i ferman ve lutf-i ihsân deletlü inâyetlü mürüvvetlü veliyyü'n-ni'am ve kesirü'l-kerem efendim sultan hazretlerindir.. Fî 9 L<=Şevval> sene <1>181.

(İmza)

Bende

Uzun Hasan kulları

hâlâ

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 561]

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
وَاللّٰهُ عَلْمٌ لِّلْغٰیْبِ
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم
مَدَنُو عَنَابُو مَرَوُ وَوَلَّوْا وَوَلَّوْا لَقَم

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 1141]

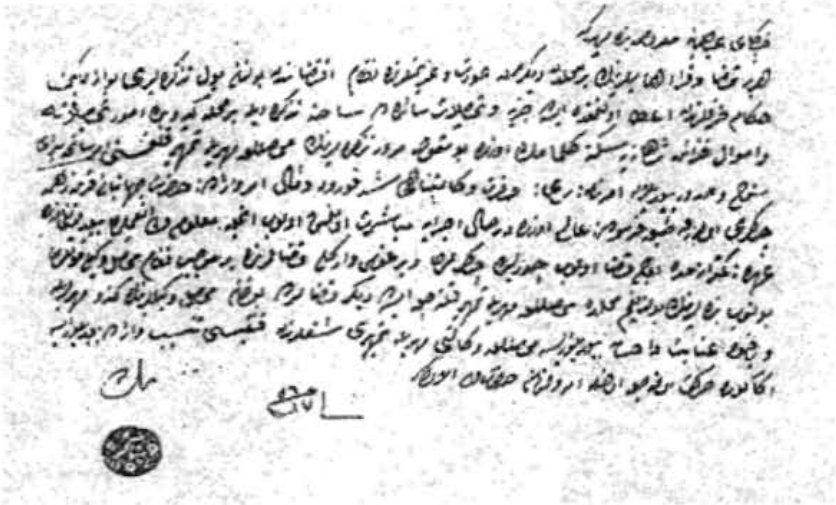
Hâk-i pây-yı âlîlerine ma'rûz-ı bendeleridir ki,

Her bir kazâ ve kurâ ahâliyelerinin bir mahalden diğer birine avdet ve azîmetlerinde nizam iktizâsından bulunan "yol tezkereleri" bu ana değin hükkâm taraflarından i'tâ olunmakta ise de "cizye" ve "tahsilât-ı sâire"den "sahte tezkere" ile bir mahalle gidüp umûr-ı tahsilâta ve emvâl-i hazîne-i şahâneye sekte gelmemek üzere bu şü'ûle "mürûr tezkereleri"nin muhassıllık mühriyle temhir kılınmasını emr-i sânce- perây-ı sünûh u sudûr buyurulan emirnâme-i sâmi-i hazret-i vekâlet-penâhî şeref-vürûd ve me'âl-i emr ve irâde-i hazret-i cihânbanî karîn-i zihn-i çâkeri olarak tabaka-i fersûde-i âlî üzere derhal

icrâya mübâşeret olunmuş olup ancak ma'lûm-ı veliyyü'n-ni'amileri buyurulduğu üzere uhde-i kemterânemde üç kazâ olup Çorlu'da Çakerli'de ve Bergos ve Ereğli kazâlarında ber-müceb-i nizâm-ı muhassıl vekili kulları bulunup bendelerini bulunduğu mahalde muhassılına mühriyle temhir kılınacak ise de diğer kazâlarda bulunan "muhassıl vekilleri"nin kendi mühürleriyle veyahut inâyet ü ihsân buyurulur ise "muhassıl vekâleti" mühürüyle temhiri şeflerinden kangısı tensib ü irâde buyurulur ise ona göre hareket olunacak oluna.

Emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 17 Muharrem <12>56.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 1141]

[Sinop Şer'iyeye Sicili,

No 86, sene 1157-1160,

s. 77-78, belge no 165.]

Düstûr-ı mükerrerem müşir-i müfahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûrû'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkıb mütemmim-i mehâmû'l-enâm bi'r-re'yü's-sâib mümehhid-i bünyânü'd-devleti ve'l-ikbâl ve müşeyyid-i erkânü's-sa'âdetü ve'l-iclâl el-mahfûfu bi-sunûfi avâtü'l-mülki'l-a'lâ Trabzon vâlisi vezîrim _____ Paşa edâmallahü-te'âla iclâlehü ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hukkâm ma'âdentü'l-fezâili ve'l-kelâm Trabzon ve Giresun ve Ünye ve Samsun ve Sinop ve İnebolu ve Bartın ve Ereğli ve Gülyarmari ve Alaylı ve Şile ve Akçaşar ve Samako Ereğlisi ve Ağaçlı ve Şeyhlü ve Kaymas ve Handri ve Bures ve sâir Kavağa gelince vâki' iskelelerin kuzât ve nüvvâbi zîde fazlühüm ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân serdârlar ve mukata'ât ve evkaf voyvodaları ve sâir zâbitân ve iskele emînleri ve a'yân-ı vilâyet zîde kadrühüm tevkî-i refi'-i hümâyün vâsil olıcak ma'lûm ola ki,

Bundan akdem İstanbul'da sâkin ibâdullâhı emr-i ma'âşlarında muzâyaka vü zarûretden sıyâneten min-ba'd Asitâne-i sa'âdet'ime "ev göçü" gelmek husûsuna bir tarik ile cevâz u ruhsat gösterilmemek ve erbâb-ı mesâlihden dahi bir veya iki nefer kimesnelerden ziyâdesinin mürûrlarına rızâ virilmemek ve ol makuleler külliyyet ile men' ü def' olunmak için bi'd-defa'ât evâmîr-i aliyyem ısdâr ve bu bâbda rızâ-yı hümâyünuma mugâyir vaz' ü harekete cesâret idenlerin muhkem haklarından gelineceği dahi min-ba'd âharı te'kid ve inzâr olunmuş iken bu esnâlarda o havâlılerden bilâ-maslahat ba'zı kimesnelerin mürûrlarına ve "ev göçleri"ne ruhsat virildiği sahîhen haber virilüp bi'd-defa'ât sâdur olan evâmîr-i şerifeme mugâyir iğmaz ve kefâlet-birle bu makulelerin mürûrlarına ruhsat u cevâz göstermeniz hasebiyle her biriniz müstehk-ı eşedd-i ikab u itâb olmuşsuzdur ancak husûs-ı mezbûr ziyâde takayyüd ve ikdâm olunacak mevâddan oldığımı ifhâm ve te'kid için mahsûsan işbu emr-i şerifim ısdâr ve _____ ile irsâl olunmuşdur.

İmdi vusûlünde siz ki, mûmâ-ileyhimsiz, berren ve bahren ol tarafların muhâfazası lâzım gelmekle ibtidâ iskelelerde âmed-şüd iden sefine reislerine ba'de'l-yevm bilâ-fermân "ulucı" sefinelerine almamak üzere gereği gibi tenbih ve te'kid ve mütenebbih olmayanları ma'rifet-i şer'le tenkid ve te'dib ve berren dahi çeşm-i gûş tutup "ev göçü" nakl olunmamak ve gelenleri alâ-esere ircâ' eylemek vechilerine cümleliz bi'l-ittifâk sa'y-ı belîğ idüp ve mukaddemâ nizâm virildiği üzere erbâb-ı mesâlihden gelmek murâd idenleri dahi sırrın ve alenen

teftiş ve sahîh-i mesâlihden olduğu müte'ayyin olduktan sonra bir veya iki neferden ziyâdesinin mürûrlarına izin virilmeyüp ve tüccâr makulesinden İstanbul'a emte'a ve eşya ve koyun ve hayvanât getürenler dahi sahîh tüccâr makulesi oldukları zâhir oldukda izin virüp bunlardan mâ'ada olanını terk ve bilâ-maslahat İstanbul'a gelmek ve bilâ-ferman "ev göçü" getürmek ve cem'iyet ile gelmek isteyenleri min-ba'd mürûrlarına izn ü ruhsat virmeyüp berren ve bahren memerr ü ma'berleri bir hoşca hıfz u sıyânet ve o makulelerden gelmek murâd idenleri alâ-esrihi vilâyetlerine ircâ'a bezl-i miknet ve bu bâbda tam'-ı hâma taba'iyet ile ideni kusur ve rehâvetden ziyâde hazer ü mübâ'adet eyleyesiz, husûs-ı merkum Asitâne-i sa'âdet'imde sâkin olan ibâdullahın rûzmerelerine muzâyaka vü zahmetden himâyet ü sıyânetleriçün ihtiyâr olunmuş bir keyfiyyet iken, şöyle ki, bundan sonra dahi kusur u rehâvet gösterdiğiniz mesmû' olmak lâzım gelür ise siz ki kadılsız cerîde-i kazâdan isminiz hakk olduğundan gayri bilâd-ı ba'ideye müebbet nefy ü ta'zîb olunacağınız ve siz ki sâir mümâ-ileyhimsiz bilâ-emân cezânız tertîb olunacağı muhakkak olmağla ana göre hareket ve lâkin bu bahâne ile mürûr u ubûr "ulaklara" ve Devlet-i aliyem hademesine ta'arruz olunmaktan ve hilâfindan gayetü'l-gaye hazer ü mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlî-şânım sâdir olmuşdur.

Buyurdum ki, vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ' ve lâzımü'l-imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnıyla âmil olup hilâfindan zinhar ve zinhar be-gayet hazer ü mücânebet eyleyesiz, şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kılasız.

Tahrîren fi evâsıt-ı Cumâde'l-âhir li-sene [tis'a] ve hamsîn ve mi'e ve elf.

Vasala min şehri Recebi'l-mürecceb sene 1159.

[Sinop Şer'iyye Sicili,

No 86, sene 1157-1160,

s. 77-78, belge no 165.]

165

Handwritten Ottoman Turkish text in a vertical column, likely a court record or legal document. The text is dense and written in a cursive script. At the top right, the number '165' is written in a larger, more decorative hand. The text appears to be a transcription of a document, possibly related to the Sinop Şer'iyye Sicili mentioned in the caption. The text is written in a vertical column, starting from the top right and moving downwards. The script is a mix of formal and cursive styles, typical of Ottoman legal documents. The text is somewhat faded and difficult to read in many places, but it appears to be a continuous narrative or legal proceeding. At the bottom of the page, there is a signature or stamp, which is also partially illegible due to fading. The overall appearance is that of an old, handwritten document.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 11953]

Kütahya mütesellimine,

Göçer Uluyörükân tâifesinden Çepni ve Hardallı ve Tatar ve Ca'bir ve sâir cemâ'atlerden ehl-i fesâd ve yaramazlar, Uşşak kazâsı civârında Muraddağî ve Şayhâne ve Ahurdağî ve Akçadağ ve Düşecekdağî'na tahassun idüp etraf-ı erba'aya piyâde ve süvâri ve otuz kırk yaramazlar getürüp ve üçer dörder yüz mikdârı adam ile kazâlarda geşt ü güzâr idüp ahâli-i kurânın emvâl ve eşya ve davar ve mevâşilerin nehb ü gâret ve mezzû'atlarına ve hayvanâtların sürüp ve kat'-ı tarik ve nehb-i emvâl ve sefk-i dimâdan hâli olmamağla ahâli-i vilâyetin ve ebnâ-i sebîlin emn ü râhatları kalmadığın Uşşak ve Niyaz ve Kütahya ve Burdur ve Isparta ve sâir on beş kazânın kadıları arz ve Uşşak ve Niyaz kazâları ahâlileri iki kıt'a mahzar ile i'lâm ve tâife-i mezbûrenin şerr ü mazarratları İbâdullah üzerinden ref' ve lât u eslehaları ahz ve münâsib olan mahalle iskân olunmaların iltimâs {idüp sâlifü'z-zikr arz ve mahzarları ahâli-i vilâyet<e> mahsûs âdemleriyle Der-i devlet-medâra götürmüşler} ve bu husûs için Kütahya mütesellimine fermân-ı âli-şân ısdâr olunmasını recâ cylemişler.

Mütesellimin dahi mektûbu vardır.

[BOA, Cevdet-Dahiliye, No 11953]

İbrahim Güler tarafından yazılan Osmanlı Türkçesi bir belge. Başta "Beylerbeyi" yazıyor. İçerisinde "Kütahya mütesellimine" yazıyor. Belgenin baş kısmında "Beylerbeyi" yazıyor. İçerisinde "Kütahya mütesellimine" yazıyor. Belgenin baş kısmında "Beylerbeyi" yazıyor. İçerisinde "Kütahya mütesellimine" yazıyor.

SUMMARY

The people of the Ottoman society could only migrate as far as the government and laws. The movement of these people is named as "internal migrations".

The internal migration seen in the 18th century in the Ottoman society can be listed as follows: "home migration", "work migration", the so called "merchant migration" for the purpose of trading, and the "mass migration".

In this essay, the purposes of migration, the problem of setting of the nomads was also taken into consideration. The regions that accept migration according to Ottoman Registers Books, named "Tapu Tahrir Defterleri", the duties of government officials about the migration in the countryside, the measures that must be taken and finally effect of the migrations are emphasized.